

АННА ВОЙНАРОВИЧ

ШЛЯХАМИ ЯНГОЛІВ

Роман

Рівне – 2008

УДК 821.161.2
ББК 84(4Укр)6
В 65

Анна Войнарович

В 65 Шляхами янголів. Роман. – Рівне: ПП ДМ, 2008. – 176 с.

За вікном – осінь-2007. Від подій, зображених у книзі, минуло 16 років. З одного боку це – дуже багато, з іншого – одна лише МИТЬ. Життя триває, але в Україні НІЧОГО НЕ ЗМІНИЛОСЯ!

Ця книжка – про ЖІНОЧЕ ЩАСТЯ, хоча й соціальні проблеми – як складові ДОЛІ кожного окремого життя – незаперечно впливають на все. Сьогодні ВІРА, на відміну від *тої*, втратила своє оптимістичне звучання і стала звичайним *словом-символом*. А от *прагнення бути щасливим* лишилося!

Для мене особисто 1991 рік – не тільки *нові* історичні події, він – *початок* відліку несподіваної САМОТНОСТІ, хоча, в якому б світі ми не існували, ТУТ чи ТАМ, – усе одно із рідними нам людьми пов'язані одним ДУХОМ.

ISBN 978-966-8424-87-8

ЛИСТ-ЗАПИСКА

Я звертаюся до тебе, моя рідна, так, начеб викарбовую свіжі рядки на пам'ятнику, що вже 15 років стоїть на твоїй могилі, повторюю ці слова ЛЮБОВІ для світлої пам'яті про тебе. Все це, ти знаєш, я написала давно. Але тепер я хочу нарешті звільнитися від тягара туги і залишити в душі лише ТВОЄ світло.

Я навіть не уявляю, що можна було б розповісти зараз тобі про себе, коли б дозволив Господь Бог передати цей "папірець" на небо з однією лише позначкою – РАЙ. Одне, в чому я переконана, аби ти не вмерла так раптово, моя доля була б інакшою. І ти також це знаєш. Якщо торкнутися матеріального, то ніколи б не жили у твоїй законній квартирі наркомани (я не уявляю, як ти це сприйняла, спостерігаючи ЗГОРИ), якщо ж про духовне – то нічого ТУТ не змінилося, відколи ти пішла, навіть не попрощавшись...

А основне, про що я хотіла б тобі сказати... НІХТО і ніколи після ТЕБЕ не любив мене ТАК, як ти. Ніби сам Бог існував

*у тобі і лише для мене. Усе моє життя
чітко розколоте на дві половини –
З ТОБОЮ І БЕЗ ТЕБЕ. Усі наступні роки я
підсвідомо сподівалася відчути подібну до
твоеї любов, і тільки змарнувала на це
час. Я зрозуміла, що, тримаючись за тебе
і далі, ніколи не змирюся з тим, що пропо-
нує мені цей світ. А мені потрібно до ньо-
го звикати без тебе і бути щасливою...*

20 жовтня 2007 року

Своїй сестрі Світлані присвячую

Стояв теплий і барвистий вересень. Іще не сухе листя, сповнене сонячної жаги, нагадувало літо – період, коли природний цикл життя досягає апогею, а кожна клітинка повітря висвітлюється дивним і незбагненим сяйвом. Але, йдучи до лікарні через міське кладовище, Софія мимоволі думала про смерть, яка виглядала в її уяві як повна абсурдність існування людини на Землі та безслідне зникнення і розчинення її у Всесвіті, після чого лишається хіба що образ... І то ненадовго – лише у тих, хто її пам'ятає. Софії здавалося, що кінець життя різниться лише в тому, як і коли людина, залежно чи незалежно від власного бажання, але обов'язково зустрінеється зі своїм янголом...

А ще пригадувала, як часто, ще до лікарні, говорила із сестрою про ці міфічні божества, про яких знають, але зустрітися з ними віч-на-віч *тут* вдається далеко не кожному, вірніше – украй рідко. Такі розмови могли бути нескінченними, адже ця тема таїла в собі віками нерозгадану суть – таємницю.

– Ти ж не заперечуєш, Соню, сам факт існування янголів? – допитувалася Світлана.

– Ні, але як же з цим не погодитися, коли стільки доказів, що ці безтілесні, духовні істоти охороняють і навіть ведуть людину з народження... Видно, позитивне втручання цих світлих і могутніх створінь сприяє людині...

– А я, Сонечко, вірю по-справжньому, що вони опікуються нами, мають власну волю, розум і до того ж – свідомість... Ти ж бачила, як часто вони згадуються в Біблії, і це ж – не випадково, а там сказано, що мають право діяти на власний розсуд. Їх добротність й взагалі безмежна... Особливо – у надзвичайних обставинах.

– Сестричко, це так серйозно... Можливо, й домислюю, що янгол – це той самий Святий Дух, який і виконує на Землі божественну функцію. А тебе, я точно не фантазую, завжди відчуваю своїм янголом... І поки ти є – Світлинка, іншого охоронця мені не потрібно.

– Соню, – сумно посміхалася сестра, – не перебільшуй!..

Чим ближчали будови лікарні, тим сильніше стискалося серце. Ці відвідини ставали справжньою мукою... Як на те, хотілося зупинитися або повернути назад

і бігти, куди б тільки несли ноги... Неприємне тремтіння в колінах дратувало чимдужче: “А ще стільки говорять про дух! Він – це все! А де ж взяти сили, щоб і сьогодні сестра не здогадалася, що ситуація – не з кращих, якщо не... трагічна?!”

Світлана і справді була на межі життя і смерті, їй гіршало з кожним днем. Ейфорія, як пояснював лікар, прогресувала, від чого сестрі постійно хотілося спати. Щось нав'язливе, повторювала вона й сама, чуже і стороннє, гальмувало і не давало вловити навіть одну, найголовнішу думку. Із відчаєм в очах стверджувала, що все в голові змішалось, переплуталось, стрибає з одного на інше... І зрештою запитувала Софію, коли все це скінчиться, а та лише з острахом спостерігала, з якою швидкістю сіруватий колір Светиноного обличчя набував землистого і навіть синюшного.

А що лишалося? Доводилося пасивно споглядати за її стражданнями, адже допомогти ні чим не могла. Зрозумілим було й відчайдушне прагнення сестри позбутися нескінченного болю, який, здавалося, підживлювався як від самої хвороби, так і від вщент сколотого голками тіла. Та найгірше – все ускладнювалося перенесеним у дитинстві туберкульозом хребта.

“Ну як же я без Свети у цьому світі? – ніби стара платівка, що зупинилася на одній фразі, скигло в Софіїній голові надокучливо і надривно... Так прикро, *по-сирітськи самотньо*, вона себе ще не відчувала. – Невже й мої янголи відвернуться, хіба ж не допоможуть?.. Якщо і справді так близько існують видимий і невидимий світи, то має *хтось* бути простим зв'язківцем між ними... А як же інакше?”

У лікарню Світлана потрапила несподівано, але й зараз Софія пам'ятала до дрібниць ту найстрашнішу і найдовшу в її житті дорогу... “Швидка допомога” їхала повільно. Голка від системи безжально стирчала у Світланиній вені, і рідина, яка мала б капати, практично не надходила. Машину постійно трясло, бо підкидало на вибоїнах, а разом із нею коливалося та підстрибувало все, що в ній знаходилося. Високо, наскільки це було можливо, гойдалася пляшечка з фізіологічним розчином, яку тримала медсестра, інша стежила за пульсом. Софія сиділа трохи поодаль, на колінах тулилися пакети з речами. Вона ще ніколи не бачила сестру такою безпорадною, відірваною від усього світу, перед нею лежала нібито зовсім інша людина. Втім, не спиняючись, Софія молилася Богові і подумки втішала сестру, а скорі-

ше – саму себе, що *все буде добре* – це і лишалося рятівною соломиною...

Видалося, минула вічність, руки і ноги потерпли... Як тільки Світлану внесли до реанімації, вийшов симпатичний, усмінений лікар:

– Моє прізвище – Олекса. Завідую цим відділенням, – і додав, – Лука.

– Надто гарний... – випірнула звідкись несподівана думка. – Чи справді зможе врятувати і чи настільки хороший лікар, як розповідають?..

Коли ж почали спілкуватися, розгубилася й зовсім. Гадала, що знала про Світланину хворобу все, а вийшло – нічого. Гортаючи документи, які передали з відділкової лікарні, він став серйозним і стурбованим, а коли підняв голову і пильно глянув на Софію, то в його виразних очах з'явилося щире і непідробне співчуття. Перед собою він бачив тонке дівчисько з почервонілими від сліз повіками, абияк підібраним волоссям, що ледь трималося купи, і відвертим горем, яке лежало великою печаткою на всьому обличчі...

– Не хвилюйтесь, поставимо вашу сестру на ноги, – спробував заспокоїти. – Може, знаєте, що з цього приводу говорив Спіноза? Він стверджував, що “людина вільна ні про що так мало не міркує, як

про смерть, і її мудрість полягає у роздумах не про смерть, а про життя”. Ну, що, зрозуміло? І хоча у цю мить зміст фрази аж ніяк не прояснився у її голові, але Софія кивнула ствердно, аби тільки чимшвидше сестру почали рятувати.

Згодом, трохи звикнувши до завжди усміхненого лікаря, збагнула, що саме такими й повинні бути справжні медики. Пригадалося, в якомусь журналі читала про відомого терапевта Сергія Боткіна і як його привабливість причаровувала хворих, часто лікувало одне його коротке відвідування чи навіть слово. “Можливо, й Олекса має подібний дар?” – надіялася Софія в цілковите одужання сестри.

Зустрічі з Олексою щодень теплішали. Одного разу навіть насмілилася запитати, чому в нього таке незвичне, як для Волині, прізвище. Відповів, що родом – із Закарпаття. Помітила, що пишався цим неабияк і заодно тим, що перша згадка про Олексу Івана датується початком п’ятнадцятого століття.

– Ймовірно, – просяяло його обличчя, – навіть там, на батьківщині, не зовсім популярне ім’я стало ще й прізвищем... А підставою для цього могла бути й назва свята теплого Олекси... Безумовно, я цим тішуся...

“І справді, – подумалося Софії, – він цим тішиться, від нього якось нестримно віє щастям... *А поряд із щасливими і власне горе нібито меншає.* Я ж і сама вовік не належала б до тих, хто воліє бути нещасним. Отож і нині потрібно лише змінити ставлення до ситуації – головне – Світлана живе!”

Перше враження, як не дивно, виявилося хибним. Олекса, а йому подобалося, коли його прізвище плутали з іменем, привітно вітався, заглядав у палату, коли сестри були поруч, розпитував про самопочуття. Софія ж відчувала, що, *сподіваючись*, поволі прив’язується до нього, як до *спасителя*. За інших обставин – скоріше б поводитися з ним, як і всі жінки – кокетувала, але щире хвилювання за сестру переповнювало серце по вінця, не залишивши й краплі для іншого. Дуже хотілося бачити в лікареві лише *знахаря, здатного творити дива*.

Скоро Світлані стало ліпше, і сестри щиро були впевнені, що це заслуга саме Олекси...

Як і всі без винятку хворі, Світлана була від нього в захопленні:

– Знаєш, Софійко, опритомніла, дивлюся, а наді мною схиляється голова...

прекрасного янгола! Ну, міркую, мабуть, потрапила прямо до раю!..

– Як ви себе почуваете? – чую, що хтось запитує, але не можу зрозуміти, де я і що зі мною... Здалося, саме мій янгол провів мене потаємним шляхом, відкрив і показав його тільки для мене, аби я не турбувалася про своє майбутнє. У певний момент вдалося, що потрапила в якусь найвищу, найдосконалішу систему світобудови, де панування земних істот просто неприпустиме. І передусім відчула себе такою невагомою, наче то і не я, а малесенький згусточок світла! З яким щастям, аби ти знала, я спостерігала за безліччю світлих і дивних істот, і вони, без сумніву, – за мною. Це точно були янголи! Цікаво, але кожний із них рухався лише певним шляхом... І я йшла за своїм... Ти обов'язково знайди і прочитай дослідження стосовно існування янголів... Ось недавно мені, наче випадково, хтось нагадав про це знову...

Софія запам'ятає назавжди, як до цього сестра у несвідомому стані просила принести їй чисту білу сорочку... Світлана й не підозрювала, що сорочка була вщент змочена сльозами, але опанувати себе Софія не змогла, хоча й розуміла, що річ виявиться не зовсім стерильною, як,

може б, хотілося сестрі та її янголам... За таку нестриманість і повну нездатність опанувати своїми емоціями картала себе, аж поки не запитала Свету, як там, на небі, і не почула у відповідь, що значно краще, ніж тут. Ясно, що вона і сама зрозуміла, що пережила клінічну смерть, але сприйняла це і видала, нібито сон: *“Спочатку наче хтось загорнув мене у щось тепле, м’яке та приємне... А тим часом відчуваю, як моє невагоме і невидиме тіло без найменших зусиль піднімається вгору й повільно, легко-легко як би ширяє над хмарами ... Спостерігаю за собою збоку, ніби я і не я, бачу, як звідусіль сиплеться приємне прозоре сяйво, а поміж ним – янголи – маленькі, великі... Багато-багато... І чийсь голос кличе до себе привітно і ніжно... Аж раптом попереду з’являється якийсь загадковий бар’єр, мабуть, межа між земним і небесним життям... Якби ти знала, Сонечко, як хотілося зібрати докупи усі останні сили і якнайшвидше подолати той кордон... І вже навіть настало відчуття надзвичайного, радісного лету, незрівнянної ні з чим мелодії, як несподівано замовкає чарівно співаюча скрипка, зникає божественний спокій, і знайомий, наглий, обридлий до обурення, біль знову повзе змученим тілом...”*

Світлана так і залишиться враженою від побаченого, вирішивши, що своїм поверненням вона завдячує Богові, бо це Його голос кликав її до себе і це за Його наказом у Всесвіті все вирішують янголи... А найбільше янголи слугують тому, хто вірує в Бога, і сам Бог висилає своїх янголів, а вони йдуть попереду нас і вистеляють дорогу. Немає нестачі у силі янголів! Сотні трильйонів надзвичайно потужних творінь щомиті готові прийти на допомогу кожному, хто потребує, і щиро просять про це.

Віднині *той* голос залишиться із Світланою назавжди і стане її пресвітлою частинкою душі – дивною і не пояснимою.

Час спливав швидко. Справ вистачало з ранку до вечора, але *самотність* запала в душу, наче й не було навколо людей і всього того, з чого складається вигадано простий і невибагливий світ. Відколи сестра захворіла, у Софії почався інший відлік життя, і це вже не було щось спокійне й безтурботне, як раніше. Щомиті оптимістичний настрій боровся в її душі з песимізмом, і не можна було визначити, хто переможець, а хто подоланий.

Зараз Світлана лежала в терапії. З Олексою Софія зустрічалася в коридорі завжди несподівано, хоча передбачити, що він може з'явитися саме у цю мить, навряд чи було можливим. А коли ніякої, він одразу ж ввічливо починав розмову про медицину або літературу. Вже знав, що Софія працює журналістом, але мріє написати художню книгу.

– Соню, невже у тебе немає інших справ, як приїжджати щодня? – Світлана вдавала, що сердиться. – З голоду я тут не помру. За мною доглядають старанно, як за дитиною. Не марнуй свій час, прошу тебе...

Софія ж була впевнена – просто так не засне, поки не пересвідчиться, що із сестрою все гаразд. І заодно хоч здалеку, але побачить Олексу, котрому таки вдалося вирвати її із кістлявих лап смерті. *“Гарний і холодний... – фантазувала дорогою додому. – Я так вдячна тобі! О, якби ти знав, як! Я і сама ледве не вмерла від страху та горя, уявивши, що не стане моєї найдорожчої людини. І тепер іще, наче в кайданах, німію від якоїсь неможливої ваги, що тисне зсередини й хилить, здається, до самої землі. Тільки так і пізнаєш себе, стаєш собою, коли просто в обличчя дихає сама смерть...”*

Місто готувалося до ночі. Повний, яскраво-помаранчевий місяць стежив за кожним кроком і віддано вів до зупинки. Людей майже не траплялося. Від телефону-автомата, який, як і решта вуличних, був розтрощений, відбіг перехожий, запитав про щось, однак відповіді не дочекався, – Софія боялася загубити думку, яка то обвивала, то придушувала, то відпускала – наче змія... Зараз вона налаштувалася лише на те, щоб чимшвидше, накинувши на плечі Светину кофту, сісти за друкарську машинку...

Матове світло в переході відсвічувалося в неглибоких калюжках. Злива,

мабуть, була сильною, і ручаї текли згори сходами прямо під ноги. Йшла навпростець, не обминаючи їх, як у дитинстві. Попри все душа чекала чогось неймовірного, знову хотілося стати щасливою і безтурботною. В голові крутилися завчені книжні фрази, які намагалася переосмислити і знайти в них хоч якийсь інший, але свій, потаємний зміст.

Несподівано усміхнулася, згадавши, як сьогодні, здибавшись у коридорі, Олекса жартував: “Ми скоро будемо цілуватися... і прощатися...” Певно, він мав на увазі, що незабаром Світлана буде вдома. Але це прозвучало, як “скоро ми будемо пити ліки...”, і Софія чи не вперше за останній місяць весело розсміялася. Далі чомусь уявився той запланований поцілунок і вся, як і сама душа, стиснулася у невидимий, малесенький клубочок. Та знову ж почула його несподіване запитання, яке врзалося прямо в серце: “Чому ж це вас *так сильно* тримає страх?”. Нині аналізуючи, відзначила, що *цей страх* уже ніколи й не щезне, бо *він володіє людиною набагато міцніше і довше, ніж будь-яка радість...*

Якось увечері, коли Софія перекладала квитанції, її увагу привернув розгорнутий лист зі Львова від Светиної одно-

курсниці по інституту. З перших слів Наталя дуже щиро вмовляла сестру “зібратися з духом і піти в поліклініку хоча б перевіритися”. А якщо треба, турбувалася подруга, неодмінно підлікуватися. Виявляється, ще минулого року Света скаржилася їй на якусь надзвичайну втому, хоча Софії про це не обмовилася й словом.

– Сонечко, – нібито виправдовувалася сестра, коли приходила після опівночі, а то й під ранок із чергової ревізії, – а де ти ще знайдеш таку роботу? Ну, звісно, – важко, а де легше?..

Соня ж, очікуючи на сестру, все одно не спала – читала. Стріча зазвичай відбувалася біля вхідних дверей. І було в цьому ритуалі щось назавжди усталене і навіть святе. До того ж із ревізії магазину чи бази Світлана приносила цукерки, шоколад – загалом щось смачненьке. Відгулів не брала, але, нібито жартома, коментувала:

– Тільки те, Соню, що день у день потрібно ходити на роботу, в один визначений час, вносить у життя людини ознаки певного насильства. Хіба це не схоже на панцину? Принаймні, для мене, не можна нічого змінити. Уявляєш, наскільки тонко я відчуваю себе роботом, який не має права на свої власні звички чи примхи?

– А мені – легше, – усміхаючись відповідала Софія, – я за тобою, як за стіною...

Обидві ж прекрасно розуміли, що “панщина” стосується передусім Світлани і тому, що не знайшлася у світі людина, яка б дозволила їй, окрім неї самої, нікуди не ходити, хоч трохи побути вдома і справді хоч якось відпочити... *Хронічно хворе мамине серце, мізерні пенсійні гроші за інвалідну групу і тоді дворічна Софійка змусили шістнадцятирічну Світлану, зі скаліченим у ранньому дитинстві хребтом, шукати заробіток і одночасно навчатися.*

Тепер Світлана Олексіївна керувала економічним відділом престижної торговельної організації, але до кожного, хто б то не був, сестра ставилася, як до рідного: за одну працівницю вона спокійно робила звіти, бо у тої маленькі діти, за іншу – писала курсові роботи, комусь допомагала “викрутитися” після ревізії, аби не сісти за ґрати...

Найбільше втомлювалася під час складання балансів, але щиро раділа, коли виходило все до ладу:

– Ніхто, Соню, не зміг знайти помилку, я ж відкриваю журнал і бачу її одразу. Навіть не знаю, звідки це в мене, нібито хтось підказує, допомагає якась дивовижна сила...

– Світлинко, у тебе точно є третє око, я знаю, – підбадьорювала Софія, – інакше ти не була б такою всевидючою...

Зважаючи на нестерпний головний біль, Світлана одну за одною ковтала сильнодіючі пігулки і сумно посміхалася:

– Закрию очі, а цифри з довжелезними хвостами з нулів плигають і плигають... Ще й ці купони, не доведи, Господи!

– Лано, – старалася заспокоїти Софія, – ти не повинна так знущатися над собою! Навіщо тобі це? Якби всі працівники вашого відділу пішли у відпустку, я впевнена, ти спокійно тягнула б усю роботу сама. У тебе – упереджене ставлення...

Однак ніякими словами не можна було вплинути на давно усталену традицію працювати. Все, що й справді не встигали зробити протягом дня, Світлана брала додому – сиділа на кухні, спершись на стіл ліктями, і рахувала по ночах або у вихідні. Виправдовувалася тим, що лише одна серед колег не має ні чоловіка, ні дітей. Але й це, як помічали співробітники, не стримувало її постійно випромінювати якесь надприродне тепло, наче сама душа світилася навколо неї...

Софія пригадувала, як іще навчаючись у школі, ходила до сестри на роботу – після уроків, чітко виконуючи Світла-

нині настанови. Бухгалтерська контора знаходилася в одному приміщенні з їдальнею, у “Залізничнику” її завжди зустрічали радо, і навіть коли Світлани Олексіївни не було на місці, годували від усієї душі. Улюблену страву – товчену картоплю зі сметаною тоді Софійка не проміняла б ні на яку іншу.

А за вікнами важкими колесами таракотіли поїзди, бо вже за п'ятдесят метрів звично гомонів перон залізничного вокзалу. Тоді Софія й не здогадувалася, що людська жалість на рівні колективної підсвідомості і статус “круглої сироти” надавав їй привілейованого становища. І де їй *тоді* було знати, що *сирітський комплекс*, тобто захисний механізм, який виникає у відповідь на психологічну травму, залишиться в ній, як сьоме відчуття, назавжди.

Та наскільки великою колись була радість, настільки тепер огортало й давило горе. Жорстока реальність насторожувала і лякала, страх за сестру проникав у свідомість, паралізував її, і в такі хвилини Софія не знала, що й мислити. Уявляла, що могла б міркувати Світлана про своє життя, але, стаючи у думках на її місце, ще більше жахалася...

Оснoвнe – ти все своє скалічене життє відчувала себе не такою, як усі, – *інакшою*. Наперекір усьому та всім ти жила і боролася за кожний свій день. На роботі до тебе звикли. Здавалося, *горбатість твою не помічав ніхто*. Але той проміжок шляху туди і назад, від дому до роботи, через усе місто, та й ще – мостом над залізницею (навіть звичайні сходинки не давали тобі дихнути на повні груди) долався важко.

Співчували? Звичайно! Проте ніхто і ніколи не позаздрив... Чи мріяла ти про справжню родину? Так. Але знала, що такого ніколи не буде. *Ти – не така, як усі*. Ти сама, посміхаючись (без жодної сльозинки!) називала себе Квазімодо... І найстрашнішим є те, що це – твоя справжність, твій фатум, зрештою – доля, яку ти мусиш нести на собі, як Ісус Христос важезелний хрест перед стратою. Це – твоя Голгофа, вічне твоє розп'яття у кожній хвилині життя. І зовсім не те, якби на третій день ти змогла б воскреснути душею і звільнитися від болю, що зрісся з тобою видимим і невидимим тілом... А чи не раз

у твоїй голові з'являлися думки про смерть? Були ж... І ти не можеш заперечувати, що, зосереджуючись лише на своєму каліцтві, ти благала Бога виконати неприродне, але найбільше бажання: *заснути і не прокинутись...*

А коли ввижалося тобі, що ти – струнка, з гарним хвилястим волоссям, блакитно-сірими очима і довгими ногами, то сяяло небо всіма барвами незрівнянної веселки, а ти захилялася від щастя. Це справді було щастя... Та коли прокидалася, то одразу летіла у ту ж саму прірву, у цю ж вогняну реальність, від якої на серці ставало задушно і бридко...

Доїжджаючи на роботу автобусом, ненавмисне, краєм вуха, ти слухала звичайні “жіночі історії” і ставало смішно: невже так бракує якогось комфорту? Подивіться на мене, порадійте за своє життя і не гнівіть Бога! Ви ж бачите, що на мене, то – певно, не гляне жодний ваш залицяльник бодай із віконця шикарної іномарки. Такі, як я – другосортні... І мають працювати своїми мізками сповна, до знемоги, до одуріння, до нестерпного головного болю, який, слава Богу, іще реагує на пігулки. Моє тіло – мертве, порівняно з вашими... Своїми тілами – чудовим дарунком природи – ви користуєтесь

у всіх випадках: для підвищення на службі, спілкування після роботи, а вдома – для подружнього ритуалу...

Бог сотворив жінку привабливою істотою насамперед для материнства і задоволення чоловікам... Усе інше жінка зуміла з радістю натягнути на себе, наче втиснутися у найдорожчу сукню значно меншого розміру, яку розпирає по швах, і зняти вже неможливо, і розрізати ніби шкода... Та й матеріал тієї сукні – не штучний, а цілком природний: *емансипація, соціологізація і врешті – протрація*... А чи звільниться жінка колись від такого?! Сумнівно...

Важливо інше. *Одруженим чоловікам, власне, байдуже, чим займаються рідні жінки та у що вони вдягнені. У них – інший і також природно-несамовитий потяг, спрямований на струнких і високих, блискучих і привабливих. Опецькуватих і багатеньких вони беруть заміж – однаково, аби домашній затишок відповідав уяві чоловіка, якому мала честь віддатися його половина. А він, увесь моногамний, сотворений для всього жіночого світу одночасно, навіть непоказний і неможливий, відчуває себе на жінці, як на небесному троні! Тоді він – справжній! І для цієї справжності йому тільки й бракує яскравого, саме яскравого, жіночого світла...*

А ти уявляла собі чоловіка? Звичайно. Зачарованою дівчинкою дивилася на Жана Маре, Алена Делона або Жерара Філіппа... І в реальному житті тобі подобалися сильні, мужні, самодостатні. Перекинувшись із такими двома-трьома словами, ти довго відчувала радість і знала, що справила враження розумної і мудрої... Якої ж іще?..

Ніколи в житті ти не дозволила собі закохатися. Ти знала, що у тебе немає жодного шансу. Всю безмежність і любов чистої душі ти щиро віддавала меншій сестрі, саме такій вродливій, якою б і ти також могла бути, якби не твоє каліцтво. Тож ця любов і є твоїм порятунком. Ти хопалася за неї, наче за рятівний пас, у нападах відчаю, бо не мала права залишити у світі самотньою маленьку дитину, і сам Бог так і розпорядився, аби ти жила заради неї і ростила її. І тобі, ще молодій, ясно, що не хочеться навіть думати про смерть, тому що поруч – твоя найдорожча цінність – сестричка, яку ти любиш понад усе...

А чи бачила ти у житті щось, окрім роботи? Стоси звітів, кілометри цифр... Ти ніколи не належала собі, бо що б ти робила зі своєю свободою? А основне – з горбом? Прирощений до тебе навічно, тільки

з тобою він і зчахне. І лише він один – провинець насправді нікчемного життя – не дав тобі бути такою, як усі.

А згадай-но, Світлано, скільки разів перехожі, особливо діти, озиралися у твій бік, тицяли пальцями та бризкали слиною: “Диви-диви...”, а ти робила вигляд, що нічого не помічаєш, не чуєш і, ніби ховаючись від кришталево-прозорого денного світла, лише прискорювала кроки. Тобі хотілося темряви, ти її не боялася ніколи, будь-яка ніч відгороджувала тебе від людських очей. Тільки тоді ти могла бути сама собою, вільно дихати на повні груди, чаруватися бузковим повітрям, а потім – жасминовим, а згодом – липовим... Який це чудовий світ! Аби тільки не...

А хто з тобою дружив у школі? Гарні й недалекої однокласниці вибирали собі ж подібних, до речі, і заміж давно повиходили, і дітей понароджували, і розпалися встигли на чоловікових харчах. А хлопці тоді ой як билися за їхню прихильність... А у тебе була одна подруга Ванда, полька, – ніби телеграфний стовп – до двох метрів, удвічі вища за тебе. Жила з мамою і меншим братом Тадеушем. Про їхнього батька, як і про твого, ніхто нічого не знав. Чорнява, худорлява і мовчазна Ванда, як і ти, нестандартна, і справді, кому потріб-

на? Ти то – відмінниця, до тебе тягнулися, тебе використовували, особливо під час контрольних та іспитів... На тебе чекали вранці під школою, у коридорі, аби тільки встигнути списати домашнє завдання. І це був твій козир. І всі були впевнені, що ти знаєш усе, і все, що ти пишеш, – правильно.

Але чому саме тепер згадалася школа? У старших класах, коли особливо загострювалася твоя невиліковна хвороба, і ти була прикутою через хребет до ліжка, з трубками, що стирчали із твого тіла, неначе антени, твій мозок працював чітко. Худнучи до сорока кілограмів, ти у лікарні здавала екзамени і все одно – на відмінно! Ні! Не через те, що тебе жаліли вчителі, бо на тебе й справді без сліз дивитися було важко, ти знала все і навіть більше. *Ти ніби зчитувала знання зі стелі лікарняної палати. Ти дивувала всіх. Тобі у стражданнях відкривалося Небо і несло Спасіння... Це був твій дар Божий і твій порятунок.*

“Боже, – зверталася ти до Всевишнього, коли відчувала, що серце холодне від болю, – чому я не вмерла одразу? Краще від усіх Ти знаєш, як Сам рятував мене від смерті. Але як мені жити з такою бідою?! Чи не блазнем мені б – у якесь три-

дев'яте царство? На острів, у гори, в пустелю, куди завгодно, але подалі, кудись подалі... Господи, я мало просила у Тебе щастя, лише – смерті! За що я мушу спокутувати чийсь гріхи? Чи, може, були у нашому роду вбивці, виродки чи зрадники? Нікого не знаю – ні з далеких, ні з близьких. Навіть імен... Казали тільки, що дід Олександр – із дворянського роду, і знищили його як “ворога народу”... А був, говорили, красень, велетень...”

А найперше – тобі завжди хотілося бути, як усі. І снилися сни, у яких закривавлений кат зрізав твій набридлий горб велетенським ножом, а ти витримувала всі ті знущання і тільки благала Бога, аби цей жахливий ганж не з'явився знову. Прокладаючись у холодному поту, надіючись, що його вже немає, ти з болем і відчаєм відчувала його невмирущість...

О, як же хотілося тобі хоч раз у житті притиснутися до холодної стіни всією спиною, так, якби твоя спина була пласкою і нормальною... А коли опановувала ти свої думки, то ніби й втішалася, наче дитина: “Добре, що вмю ходити, мислити... Добре, що ще не здуріла. А якщо ж думаю і живу, то це означає, що я сильна. А якщо сильна – то не божевільна. А може, і була б щасливішою, якби Бог дав оту свою,

Божу волю?.. Божевільні – найперші під Божим захистом...”

А стреси? О, це – окрема тема! Які можуть бути у тебе стреси, депресії, коли ти зрозуміла, що жити маєш скаліченою до смерті. Коли на роботі ти не прикриваєшся синдромом хронічної втоми, коли не їдиш у санаторії, бо не хочеш, щоб іще й там на тебе хтось витріщався. Досить, що у твоєму місті тебе знають, бо *тут ти така інакша – одна!* Тебе ніколи не кине твій чоловік, бо його немає й не може бути. І ні тепер, і ні через десять років ти не зможеш народити собі дитинку, яка б зростала, можливо, без батька, і ти не робила б із цього трагедію, бо ти була б у цьому хоч трохи, як усі... *Тобі ніхто і ніколи не позаздрить! І чи не перевага це над іншими жінками?* Тими, хто аж надто переймається проблемками, які можна вирішити, якщо не сьогодні, не завтра, то через рік-два – точно.

Того жовтневого дня, коли Світлану виписували з лікарні, Софія відчула, що нарешті прийшла до тями. Русяве, із золотистим відтінком, волосся важкими хвилями спадало на плечі, а великі світло-карі очі, майже у тон волоссю, ніби відзеркалювали всі барви осені. “Світлана, Світлиночка, Ланочка...”, – забавлялася ім’ям сестри й не знала, як звернутися, аби додати їй настрою. Олекса також вийшов провести і давав останні настанови, що і коли краще приймати з ліків у перші два тижні, хоча все було розписане по годинах на кількох сторінках рецептів. Краєм ока він спостерігав за Софією і щиро радів її щастю.

Зараз Світлану вже не турбувало власне здоров’я, вона переймалася тим, що повністю залежатиме від Софії, котра щойно закінчила інститут і пішла на роботу. І це не давало спокою людині, яка завжди була самостійною. Вся її внутрішня впевненість, що тримала її в лікарні, поступово зникала. А до незвичного дискомфорту, до зовсім іншого життя, навіть із тим самим клятим горбом, дово-

дилося звикати. І навіть *він* відійшов на другий план. Пігулками, які потрібно було ковтати щогодини, було завалене все. Ліки лежали на столі, в холодильнику, на поличках серванту поруч із книжками... Вони стали основною частиною інтер'єру квартири.

– Витягнутий із Аїду на цей світ, – сумно жартувала Світлана, – не може залишатися колишнім. Я, швидше за все, стала схожа на живого мерця. Правда ж?..

– Невже, – ревно міркувала Софія, – це і насправді кінець, тільки затяжної дії? Але ж – ні! Не може бути!

– Уявляєш, Соню, – продовжувала Світлана, – мій шлях від землі до неба, це коли розкритий парашут несе тебе у повітрі та гойдає, а ти тільки рахуєш хвилини... Я – вже на фінішній прямій, і старт був справжнім. Шкода найбільше, що стільки грошей витрачено на даремне моє лікування! А воно ж – нібито й безкоштовне... Що ж ти, дитинко, будеш робити, коли залишишся одна? Не уявляю...

Світлана нервувала більше, ніж будьколи, а її великі сірі очі нагадували колір неба перед грозою... Порятунком від майбутніх злиднів вважала тільки роботу, але кожний крок навіть вдома дався їй через силу. Лікарі ж наполегливо

пропонували піти на інвалідну групу, але будь-які доводи і прохання виявилися марними. За місяць пігулки набридли їй остаточно, і вже вгадувалося, що за ними плаче смітник.

– Світлано, – щоранку втішала сестру Софія, – основне, що ти живеш. Ну як би я – без тебе?..

– Соню, все одно це, повір мені, сталося б. Я і так зі своїм діагнозом живу надто довго, просто не хотіла тебе наперед хвилювати. Та й користі тепер від мене ніякої...

І попри все Світлана боролася зі смертю, хоча, зробивши крок за межу, передбачала усі наслідки. Загрозливе навантаження на роботі тільки добивало її, вимотуючи останні сили. Сестри розуміли, що кожна їх спільна мить може стати останньою. І, мабуть, через це дуже часто на підзвітній базі Світлана Олексіївна “по блату” купувала сестричці імпортні кофтинки, чобітки, косметику... У магазинах таких товарів й не бачили, полиці були порожніми взагалі, а вона намагалася забезпечити Сонечку, *свою єдину дитину*, одягом ніби на все життя. Та, звісно, раділа подарункам, але потай від сестри плакала. З одного боку, Світлана як би дякувала їй за відстрочене життя, а з другого – прощалася назавжди.

Листопад був дощовий і холодний. Олекса, розмовляючи по телефону і турбуючись про Світланине здоров'я, запевняв, що з таким діагнозом, на жаль, все так і протікає. Софія ж і далі дивилася на лікаря, як на *спасителя*, часто уявляючи його поруч, подумки радилася з ним, адже лишатися у біді сам на сам було неможливо... *“Як мало збігло часу... – Софія готувалася закінчити матеріал до газети, але писалося інше. – А для мене, наче пробіг рік... Блаженний спокою, де ти? Химерне почуття зробило мене щасливішою, і в ту ж мить услід за сестрою кидає в прірву. І це відчуття нескінченного лету не припиняється, бо я не підвладна собі та долі. Здається, летітиму, поки не відведеш свій погляд, вертатимуся до тебе душею через усі відстані, бо “той, хто прагне любові – прагне загибелі...” Знаю, що знущаюся над своєю вигадкою і не треба нічого аналізувати, бо це принесе одне розчарування. Саме зараз, у хвилини відчаю, потрібно уявляти незрівнянне вечірнє небо: стільки кольорів і полисків, стільки таємного і незрозумілого, стільки незчислених зірок... Це диво, яке зникає гарно і повільно, змінюється, перетворюється з чогось неймовірного в іще парадоксальніше, коли починає сходити сонце. Так і почут-*

тя, якщо вони справжні, повинні переходити з одного стану в інший – іще прекрасніший... Тоді хочеться жити, і основне – щоб зі мною – моя Света...”

Раптом хотілося зателефонувати, повідомити лікаря, як другові, все, що назбиралося і вимучило, але Софія не насмілювалася відривати його від роботи, бо ж це – реанімація – цілодобове рятування чийогось життя... Як тільки зважувалася на це, заспокоювалася й натомість починала мріяти:

– Як же ми будемо?

– Ми будемо, – *сама ж і відповідала*, – завжди разом і осторонь. Будемо, ніби дві дощові краплини, два сонячних промені, два падолистових вогники, дві нікому не помітні сніжинки... Будемо час від часу випадково братися за руки і летіти далеко-далеко... Ми просто будемо. Ти писатимеш, а я – лікуватиму хворих...

– Я навіть не хочу думати про смерть, а для тебе вона – буденне явище. Це так неприродно і жахно. А ти ж – іще молодий...

Софія була впевнена, що смутними думками будує собі пастку. Аби хоч якось притупити страх за сестру, марила про кохання і розмовляла ніби зі своїм серцем: *“Любов – це щастя. Ми разом – як*

радість і туга, дійсність і фантазії... Щоразу, коли захоплююся мріями, ти повертаєш мене у реальність, а коли прагну відчутти справжність, нагадуєш мені, що в світі існують і привабливі ілюзії... Навіщо тобі це?" Знала, що це запитання швидше риторичне, але, вдаючись у такий спосіб, щиро сподівалася заспокоїтися. *"Хтось із видатних говорив, що "джерело кохання міститься в людині, яка кохає, і незалежно від людини, на яку воно спрямоване". Та хіба від цього легше?! І хіба таємниця жіночої душі – втратити голову? Швидше – вада, яка заважає спокійно і розсудливо жити. Таємниця, скоріше, в тому, що ми не знаємо нічого про себе і на що ми здатні..."*

Та почуття життєлюбне раптом змінювалося на протилежне, яке безжально цементувало всі думки: боялася як за Свету, так і за себе... Щовечора, без будь-якої послідовності, занотовувала свої міркування – нав'язлива ідея написати хоча б кілька оповідань так і залишалася в якійсь частині мозку. Зважаючи й на те, що сестра також потребувала визволення від невтішності, Софія попросила її розповісти про долю знайомої жінки, з якою її могли б пов'язувати хіба що спогади. Трохи поміркувавши, Світлана погодилася. Попри все

їй хотілося, щоб усі Софіїні сподівання обов'язково збулися.

– Ти пам'ятаєш Марію Дмитрівну? А її дочку?

– Вона ще якийсь час сиділа в одному кабінеті з тобою, так?

– Її стіл був навпроти...

Повістувати про дочку своєї колишньої співробітниці Світлана почала здалеку, бо знала її з дитинства. І хоча Вікторія була трохи старшою від Софії, утім в особистому житті встигла пережити чимало. І *це*, власне, на якийсь час стало основним і відсунуло обох сестер від нинішніх переживань.

“Беруть шлюб.., – буде мовлено тут, на Землі, – ... і тепер ви – чоловік і жінка перед Богом та людьми”, – теж буде сказано в храмі, який сотворила віра. А що ж боги і сили небесні? Видалося, Пандора тільки й чекає, щоб відчинити свою скриньку з усіма нещастями, а Гера, покровителька шлюбу, й взагалі вагається, чи записати цих двох молодих до свого списку...

Гості були напідпитку, коли між сватами зав'язалася розмова.

– У них є де жити, це основне... Від нас будинок буде весільним подарунком, а від вас? – батько нареченого стримував удавану посмішку...

– У нас? – знітилася Марія. – Нічого такого особливого... Імпортні меблі, холодильник, телевізор, правда, не зовсім новий, і ще – килим, посуд, білизна... Зараз, ви ж знаєте, свате, на побутові речі – великий дефіцит... А головне – доня у нас – дівчина гарна, порядна.

– Гарна? – парирував сват. – З лица води не пити. Поступлива повинна бути, врівноважена, хазяйка...

– У 17 років? У такий вік діти тільки про кохання думають, про поцілунки... Хіба ж ми не такі були? А досвід із часом прийде...

Мати нареченої у захваті від доччиного заміжжя не була, відмовляла її до останнього. “Вікторіє, доню, – благала мало не на колінах, – навіщо тобі це все? На що сподіваєшся, гадаєш, твій милий на руках буде тебе носити і борщі за тебе варити?” Батько ж, як і завжди, відмовчувався. Від тієї хвилини, як сповістила Віка, що Ігор запропонував одружитися, на душі було неспокоїно. Готувалися до весілля, а мамине серце щеміло і плакало, якимось чином вирішили, що багатії із бідними породичатися вирішили. Правда, запрошених було небагато з обох сторін. “Великий день народження”, – жартували свати.

Одразу після одруження доньки батько Вікторії поїхав на заробітки до Москви, аби розрахуватися з боргами, а сват із зятем власною машиною потроху поперевозили придане, а заодно захватили й те, що сподобалося. Мати не перечила, не хотіла з перших днів псувати стосунки.

Ще на весіллі сталася невелика, як здавалося на перший погляд, прикрість. Старший дружба, давній приятель Ігоря, пропалив цигаркою нову весільну сукню,

яку брали напрокат. Дірка виявилася чималенькою і на видноті, через що Вікторія розплакалася. Проте ні Ігор, ні Сашко уваги на це не звернули. Відтак Вікторія цілий тиждень просила чоловіка піти і здати сукню разом, бо відчувала, що за неї доведеться платити зайве. Ігор зреагував несподівано грубо і запропонував занести “оте шмаття” із будь-ким іншим. “І не смій мене більше турбувати такими дурницями і дрібницями!” – підсумував неприємну розмову. Звичайно, Вікторія занесла сукню з мамою, спочатку їм довелося вислухати, які вони невдячні і неакуратні, а згодом і заплатити майже всю її вартість. Коли ж Вікторія розповіла про це чоловікові, то пошкодувала ще більше, бо вперше Ігор обізвав її тупою дурепою, додавши об’ємну фразу з міцних слівцець. “Щось не так, щось це не схоже на коханя...”, – подумалося матері, але дочці не сказала нічого, бо у неї і без того земля загойдалася під ногами...

А час у заміжжі почав скрупульозний відлік із новими й нежданими сюрпризами. В присутності приятелів Ігор щосили доводив статус цілковитого господаря:

– Дружина, – хизувався із задоволенням, – це просто звичайна річ. Сьогодні – одна, завтра – інша. Коли набридне. А ти,

Віко, нічого, виявляється, не вмієш, поглянь на себе, ти ж... – І нескінченним потоком текли лайливі та образливі до глибини жіночої душі слова.

Спочатку Вікторія лише плакала, а згодом почала відповідати тим же. Зопалу говорила все, що приходило в ту мить, потім жалкувала, а насамкінець кидала:

– Поїду додому!

– Й котися! – відповідав і сміявся прямо в обличчя, – може, твоя матуся навчить тебе готувати їсти і прати сорочки! А, може, тобі тільки малювати свої картинки подобається?.. Художниця!

Пральної машинки за перепійні гроші молодята не придбали, а водопровідна колонка – на вулиці через дві хати. Ігор, не порадившись із дружиною, одразу ж купив собі шикарну шкіряну куртку та породисте цуценя, про яке мріяв, однак доглядати його не збирався. Новісінький недешевий килим, який поклали на підлогу, за місяць змінив колір... Проте Ігореві приятелі навідувалися до нього щовечора і те, що він одружився, нічого не змінювало. “Такі традиції, – пояснював Ігор, – нічого не вдієш. Порушувати це нікому не дозволено!” Дім, яким так гордилися свати, як виявилось, давно став кублом і слугував усім, хто не мав притул-

ку, навіть бомжам... Пляшки, закуска, брудний посуд і незмінне:

– Віко! Перемого моя! Ти тут для чого? Не здогадуєшся, хто повинен про все це подбати? Подати, прибрати, помити... Чому ж це тебе матуся цього не навчила?..

Сестра Ольга у всьому підтримувала брата, хоча сама ж і познайомила його з Вікторією. І те, що він оженився, шокувало не тільки її, але й усю їхню нерозлучну компанію. Та найгірше – про непорозуміння між молодятами, але зі слів доньки, знали Ігореві батьки. *Вікторія не виправдовувала сподівання чоловікової родини...*

Хвилювалася й мама:

– Доню, чому ж це Оля живе з вами? Вона чувається хазяйкою, а тебе, бачу, взяли за служницю... Знаєш, я так і не втямила, чому Ігор одружився. А може, ти сама знаєш, навіщо? Чи сподівалися на наші великі гроші? Батько ж збирався поїхати до Америки...

– Мамо, змилуйся! У нас – все нормально. Ігор мене любить, просто ми ще звикаємо один до одного...

Та через трохи Вікторія вже не крилася:

– Мамо, то правда... Хвалилася, що батько збирається до Америки на п'ять

років, і буде чимало “зелених”... Та зараз це – не головне, бо треба хоча б тисячу... Може, позич у кого... Ігор заборгував іще до весілля, багато, а зараз йому погрожують... Якщо не віддасть, то заплатить удвічі більше, а то й скалічать... І мені погрожують, мамо...

– Так я і думала! – бідкалася Марія. – Я ж відчувала, що щось тут не те, не по-людськи... Просила ж тебе, доню, попереджала про це заміжжя!..

Розмови про борг, як з’ясувалося, взагалі-то були, але Ігор запевняв, що гроші віддав і що це – його особисті проблеми. Тепер же Ольга відверто цікавилася у Вікторії, чому до Америки на заробітки не поїхав її батько. Та ж, як могла, пояснювала, що в останню хвилину чомусь усе “перекрутилося”, і відправили іншу, також ретельно підготовлену, групу робітників. У цій ситуації Вікторія почувалася винною, однак їй нізащо не хотілося вірити, що Ігор одружився *лише через гроші*, і далі намагалася його виправдовувати:

– Ігор хороший, аж надто добрий. Просто він нікому не може відмовляти. І цей борг має віддати не за себе, а за іншого хлопця, за Олиного...

Батьки ж Ігоря мешкали у трикімнатній квартирі в іншому кінці міста. І те, що дочка була під наглядом сина, їх цілком влаштовувало – тобто діти самі відають, чого хочуть. Ольга ж любила дорогий одяг і всілякі розваги... Звідки бралися гроші, рідних не турбувало. Отже, не знаючи, як вийти із становища, Ігор став пити більше і помітно схуднув. Усі ж вирішили, що подружнє життя пішло йому не на користь, і знову почали в усьому звинувачувати Вікторію, змушуючи її визнати свою нікчемність і відповідно – *викреслити зі свого прізвища, як не вписала її до свого списку і богиня Гера*. Вікторія закінчувала перший курс педінституту, проте умов для навчання не було жодних. Чим далі, тим більше, просто на очах у приятелів, Ігор нахабно принижував дружину:

– Що хочу, те й роблю, яку захочу, таку й матиму... І не твоє діло, що я роблю, зрозуміла? Читай краще своє... Малюй!

Екзамени Вікторія здавала абияк. Напередодні останнього знову зчинилася сварка. Ігореві друзі засиділися до четвертої ранку, а вона аж ніяк не могла дочитати конспект і попросила чоловіка, аби той виключив магнітофона. Напідпитку

Ігор знову наговорив багато брутального та образливого, за що Вікторія вдарила його по щоці. Перед друзями!

Цей екзамен вона здавала із синцями на обличчі, вся запухла від сліз... А коли повернулася з інституту, то двері будинку були зачинені, а на порозі стояла велика господарська сумка із дрібними речами. Нічого не залишалось, як взяти їх і поїхати назад до батьків.

– Слава Богу, доню, що ти знову вдома, – зраділа мати, – а то мені без тебе на серці спокою не було. А це все – заживе... От побачиш.

Звісно, продовжувала Світлана, Вікторія не уявляла собі подружнього життя таким, яким воно є насправді. Усе видавалося їй райдужним, як дощ між суцільним сонячним світлом! Коли ж воно зникло, і їй прагнулося зникнути разом із ним, забутись, прокрутити все, врешті-решт тих страшних півроку, назад, вилетіти з життя, як безслідно стираєш із дошки крейду...

А так хотілося незалежності! А так прагнула довести всім, що – молода, а вже ніби самодостатня і вільна від батьківської опіки, від усіх, хто мав отой наглий намір посягання на особисту свободу! Ох, не раз цей підступний юнацький максималізм руйнував серця та змушував переживати справжні жіночі трагедії! Та знову хтось, а чіплявся на його гачок, ковтав, наче риба, наживку й опинявся між життям і смертю... Навіщо?!

Ні, час – не лікар, це хтось придумав для божевільних чи дурнів, аби запудрювати мізки, коли біль перемагає над очікуваною радістю. Час просто цокотить

уперед і віддаляє минуле, а майбутнє, як вірний пес, вправно зализує рани, аби сьогодні не видавалося таким нестерпним. А згодом усе у душі начебто налагоджується, випростується і знову тягнеться до мрії...

В інституті справи у Вікторії йшли добре, але ще краще – в малюванні. Йому віддавала майже весь вільний час. Цей хист ще більше проявився у найчорніші дні, коли, здавалося, по всій тобі потужно і байдуже проїхав великий, важкий коток першої любові. Цей хист і врятував від думок про самогубство, від депресії та усіх її наслідків... Особливо тяжко було повірити в те, що насправді тебе не те, що не любили, а скривдили найнахабнішим способом.

...Вадим сподобався з першого погляду. А дивне надпотужне бажання молодого тіла рвалося поза межі розуму і влади над собою. Таки хотілося відчувати поруч сильне чоловіче єство, щомиті торкатися щогою його щоки і не думати ні про що... Пристрасть і молодість засліплюють розум і, незважаючи ні на що, вперто малюють фантастичне майбутнє в ореолі великого і нескінченного щастя. Щастя з людиною, без якої не мислиш свого життя...

Вадимові ж батьки дивилися на Вікторію невдоволено: була заміжня. Сподівалися, що синове захоплення минеться, і все буде за їхньою логікою: невістку намітили на сусідній вулиці, правда, не таку гарну, але з величезним власним будинком. А синові, були впевнені, в його сім'ї повинно бути краще, ніж прожили вони самі, – без проблем.

А проблеми почалися одразу – Вікторія завагітніла. За місяць нашвидкуруч її батьки влаштували вечірку і знову намагалися довести сватам, що не такі вже й бідні... Жити молода пара пішла до свекрів, бо ті мали більше помешкання. Зовні ті й не заперечували, але й у захваті не були, вважали, що синові страшно не поталанило. До того ж Вікторія закінчувала інститут, а Вадим був звичайним робітником.

Із пологового будинку Вікторія із сином вернулася до батьків, а Вадим, хоча і без бажання, – за ними. Жити в маленькій квартирі з мамою було не зовсім зручно, але ж батька практично не було – тепер він “завойовував” сибірські простори, що вабили постійними і солідними заробітками. Дитина завдавала чимало клопотів, а з маминою допомогою Вікторії було легше. Та й душа її, стомлена від чужих

свекрових хоромів, незрозумілих їй звичок і неприйнятних як для неї способу життя інших, нібито й рідних людей, знову відчула свободу. До того ж, із малесенького “жменьки” виростав милий і симпатичний Женька!

Та за рік родинні стосунки вже чимось нагадували дерев'яне колесо, що повільно котилося по битому шляху повз вимріяні зелені гаї та чудові краєвиди з прекрасними квітами, схожими на заморських птахів... Як і раніше, Вікторії хотілося пестощів і любові, але життя пропонувало щось зовсім інше – нескінченні турботи і хвилювання, якесь підсвідоме розчарування та печаль... Буденність не давала дихати. Вікторія пригадувала, як їй мріялося та хотілося щастя, і розчаровувалася все більше і більше.

Дрібні конфлікти виникали з нічого... Утримувати сім'ю, як і багато хто з молодих, Вадим не міг і цього собі не уявляв. Батькам про нестатки не казав нічого, вони ж бо й так відмовилися від нього – син сам зробив свій вибір. А тим більше – пішов за невісткою. Коли ж завод зупинився остаточно, а перед тим усі спробували, що означає “довготривала вимушена відпустка”, Вадим вирішив задовольнитися, чим доведеться. Принаймні, особ-

ливої мети перед собою не ставив: “А навіщо?” Іноді ж посміхався: “А як же – із милим рай у курені?” На те Вікторія спочатку подумки, а потім і вголос відповідала: “Краще б ти одружився на тій, яку сватали тобі батьки, з нею не потрібно було б ні про що турбуватися”.

А що ж пристрасть? Наче далека зірка в темряві – то сяяла, то ховалася, то, врешті-решт, зникла з очей... Де ж вона? Кому тепер світить і притягує своєю привабливою таїною? Невже минула, а натомість з'явився ще більш нескінченний і глибокий смуток, який затягував і закручував, наче вир. Здавалося, він безжально тяжів над усім світом і свідомо одягав на серце невидимі, але міцні кайдани, аби довести свою владу і могутність над людським еством. Як жити із пристрастю, коли вона, розгойдуючи, кидає тебе у примітивне болото буденності, насміхається над тобою з немислимої висоти і спостерігає, як за звичайною піддослідною істотою?..

Часом Вікторії ввижалося, що її, ніби ляльку, жбурнули на іншу планету, в чужий і холодний світ мороку, а їй хотілося чогось яскравого і надзвичайного, якоїсь приємної насолоди, наркотичної речовини у вигляді справжнього почуття або ж...

Хоча б новенького костюмчика, але такого, щоб усі вчительки одразу ж лопнули від заздрощів... І щоб нарешті його для неї купив чоловік!

Та, на жаль, дива не відбувалося, самообман набридав своєю одноманітністю. Усі ж знайомі правдами і кривдами намагалися прилаштуватися у цьому житті, відверто обманюючи один одного. Людська безсилість ховалася за завісою зухвальства, беспорядність – за надмірною гордістю. Та й чи є взагалі якась спільна правда між чоловіком і жінкою?.. Чи є любов? Якщо і є, то як її розпізнати?

І знову невтішені надії розсілися, мов сірі птахи, на гіллячках думок тої невидимої людини, що живе всередині і, наче невідомий бог, створює або душевний затишок, або ж протилежне. Вікторія відчувала цю людину майже фізично – то була гра її суперечностей: розуму і безрозсудності. І ясно, що цей світ не міг перетворитися в інший тільки від помаху чарівної палички, її просто немає, але й підкоряються існуючому також не мала ніякого бажання. Хіба що на якийсь час захищатися від нього фантазіями, відриватися від землі на крилах загадкових янголів... Їх – так багато, і тільки вони, на відміну від людей, сильні і вірні...

Думки перервала мелодія вхідного дзвінка. На порозі у модній сукні стояла подруга. Настрій у Ніни, без сумніву, був прекрасний. Хіба багато, як кажуть, потрібно жінці для настрою? *Інша зачіска, гарна сукня, новий коханець...* Зрештою, останнє стосується далеко не всіх. Подруги зручно вмостилися на дивані. Смакуючи каву з печивом, Ніна з піднесенням розповідала, як “діставалася” їй за валюту ця першокласна сукня. Десь у душі Вікторія по-жіночому позавидувала їй, але змовчала, – розмова знову зачепила найболючіше – сімейні стосунки. Ніна вкотре спробувала довести Вікторії, що *подружнє життя – обов’язковий ритуал, який усі мають виконувати, дотримуючись основних правил.*

– Добре, – подумала Вікторія, – що у тебе все гаразд, – а вголос сказала:

– Ми укладаємо контракт про приналежність, із коханим або з людиною, яку обираємо. Ми живемо за контрактом усе життя, навіть тоді, коли почуття давно зникли. Жорж Санд вважала таке існування гріхом більшим, ніж перелюб...

– Вікторіє, – перервала Ніна, – ти про таке навіть думати не повинна.

– Чому ж?

– Тому, що у тебе – непоганий чоловік і маленький син.

– Я дуже люблю свого Женьку, здається, нормально ставлюся до чоловіка, але все одно психологічно знущаюся над собою. Він знову – не той, про якого мріяла.

– Скільки можна мріяти? Це не знущання, Вікторіє, це твої “втрачені ілюзії”, про які ти начиталася і за які чіпляєшся із найбільшим бажанням зберегти їх собі назавжди. А реально – мільйони жінок живуть так, як ти, і навіть гірше. Та це їх влаштовує...

Вікторія замислилась. *Так, мільйони... Який жах! Мільйони... Вона одразу ж уявила величезний комахник, де на спині, навіть у найменшої, руденької, лежить здоровенний вантаж. Вона ніколи не скине його, поки не... всохне. Все рухається, пересувається, рябіє в очах. Від цього уявного мигтіння з'явилися сльози. Вікторія хотіла їх просто змахнути, але вони нестримно полилися нескінченними патьоками по щоках, шиї, грудях... Зрештою, вже й сама не зрозуміла, чого розплакалася...*

Сльози зникли, як і почалися. Ніби хтось невідомий відкрив вентиль водопровідного крана і знову закрутив його, вважаючи, що для заспокоєння і рівноваги, яка повинна була повернутися в серце, цього вистачить.

– Ніна, мабуть, щасливіша від мене, – про себе міркувала Вікторія. – І нехай. Не всі ж такі, як я, слава Богу. Інші справді не вдаються у філософію, зірок із неба не хапають... Але невже я хочу чогось надзвичайного? Тепла, любові... Це, знаю, відсунуло б усі матеріальні проблеми на другий план.

– Їй важко, – зітхнула Ніна, – мало хто її зрозуміє. І я також. Що вона хоче? Надто вимоглива до нього... Вадим набагато стрункіший, ніж мій, ніж інші... Він – наче юнак. Жінки поглядають на нього. Вона ж так дивно малює – вже пора б зробити персональну виставку, тільки б грошей десь дістати. І мені – непогано... Я забезпечена, навіщо мені спілкуватися з моїм? Яка мені різниця, про що він думає, це ж його особисті справи. Самої суті не зміниш...

– Розумієш, Ніно, – намагалася пояснити Вікторія, – коли я була закохана в нього, здавалося, і не потрібно було душевне тепло, бо я сама його випромінювала... І мої думки, уявляєш, а потім і цілунки ставали якимись, певно, енергетичними провідниками. І цього було достатньо для обох. А тепер... нічого такого немає і все...

– Але чому? Ти ж здогадуєшся?

– Тому, що я надто довго чекала у відповідь таке ж подібне почуття. І не дочекалася.

– А, може, тобі, Віко, варто любити його таким, яким він є, та заспокоїтися? Ти ж, гадаю, для творчості, для того, щоб малювати, шукаєш натхнення?

Ніні подобалася Вікторія. Чорнява, з чарівною усмішкою, блискучими – то блакитними, то зеленими очима-хамелеонами... Завжди у скромному, але оригінальному одязі, що зручно підкреслює просто витончену фігуру. Часом і в Ніни виникало бажання в чомусь повторювати подругу, копіювати її манери. А Вікторія ніби прочитала, про що подумала Ніна:

– Хіба це щось означає? Не раз пересвідчувалася, що народжуватися вродливою не обов'язково. *А щастя багато в чому залежить і від того, хто поруч.* Я не вірю у можливість створювати щастя у власних думках і цим радіти. Це зовсім не те...

– А, може, тобі закохатися в іншого? Знайти нарешті коханця...

– Ніно! Одружений чоловік лише у крайніх випадках залишає свою сім'ю. А бути втіхою на якийсь час я б не погодилася. Це досить складно... *Це – те ж саме, коли тебе відверто дурять і дарують ці-*

лий світ, а ти впевнена, що він належить усім. І він ніколи не може бути тільки твоїм... А взагалі – якщо любиш – ніколи, розумієш, ніколи не зрадиш! Це – основне правило шлюбу. А в нашому суспільстві всі намагаються лише виживати, а не любити. Можливо, любові як почуття і взагалі не існує як такого. А лише – як вигадка людства, аби замаскувати певним словом звичайні статеві відносини... Не знаю... Це страшно.

І Ніна також не знала. І зовсім про це не думала. Вона, як вважала, не розуміла секретів великої любові, проте їй подобалося прокидатися в обіймах чоловіка, радіти сонцю та йти на роботу, виконуючи навіть те, що їй не завжди подобалося. Хіба ж вона самотійно могла хоч коли керувати своїм життям? Це ж воно розпоряджається всім і всіма, як йому захочеться. Чи не так?!

Не дописавши, Софія відклала ручку, їй і самій стало шкода Вікторію: “Таких жінок, як вона, багато... Не сподівалася, що так важко переживати чийось долю, навіть у думках. Альбер Камю занотував у своїй “Записній книжці” чотири умови щастя: жити на природі, бути коханим, відмовитись від честолюбних задумів, творити... Творити? А Пруст? О, це взагалі песимізм... Він казав, що “книжка – це величезне кладовище, і на більшості надгробків уже не відрізнити нічого, крім імен, що стерлися...” А я ще намагаюся... Й слухняно служу якійсь силі, що живе в мені. На жаль, не знаю, як вона називається, але їй підкоряюсь сповна... *І ще, здається, я більше спостерігаю життя, ніж живу в ньому*”. Тепер вона всією душею поринула у життя Вікторії, порівнюючи її, пригадувала знайомих. Світлана ж розповідь забивалася у свідомість і обростала там, наче мохом, новими й новими подробицями.

У побуті, пригадувала Світлана, Вікторія мало чим вирізнялася від інших жінок. Хіба що після підготовки до уроків,

перевірки зошитів, приготування вечері, бо й цей обов'язок був за нею, зазвичай годину-дві малювала. Женька із цікавістю спостерігав за мамою і досить часто своїми рученятами також намагався змішувати фарби, що викликало в нього неймовірну радість. Дитяче обличчя сяяло від щасливої можливості бавитися у різнобарвній водичці і навіть розмазувати рученятами по шпалерах чудернацькі розводи. Улюбленим хобі Вадима залишався футбол: рідше – на стадіоні, частіше – по телевізору, але витягти його на вечірку було неможливо. На будь-яку пропозицію зустрічала одне й незмінне: “Вдома краще!”

Майже завжди, дорогою зі школи, вона думала про Вадима і щиро намагалася запевнити себе, що він хороший саме такий, як є. Тоді ж, за ходом думок, укотре присягалася сама собі не звертати уваги на його дивацтва та постійне мовчання. Деколи, в колі знайомих, могла й відкинути власні твердження, вважаючи, що стороннім насправді байдуже, про що ти міркуєш взагалі. “Всі враження складаються залежно від настрою, – нібито доводила комусь Вікторія. – Навіть можна, переконуючи себе в чомусь, одночасно й не вірити у свої ж переконання...” Такі

фрази назовні створювали враження, але що вони означали, не здогадувався ніхто.

Не раз, навіть в учительській, чула, що колеги вихвалялися своїми чоловіками, коштовними подарунками або й несподіваними пестощами... Вікторія уникала таких розмов, але їй собі хотілося уваги вимріяного лицаря, і щоб усе узаконено позитивне поєднувалося в ньому одному: інтелект, цілеспрямованість, ніжність... Знала ж, що таких буцімто справжніх чоловіків, наче ікони, вимальовують тільки сентиментальні літераторки-початківці, але слово – неоціненна зброя у руках людини, тому й мрії, коли вони приживаються в голові, спрацьовують, як реальні. А те, що жінки зазвичай перебільшують або надто применшують достоїнства власних чоловіків, секрету ні для кого не становить, навіть забавляє.

Подорож до Києва перевернула її спокійне життя і поставила все з ніг на голову. На виставці картин відомого художника, випадково познайомившись з Олегом, зрозуміла, що все її попереднє і теперішнє – міцний летаргічний сон і не більше. Він, *цей чужий, галантний чоловік*, вразив із першого погляду – *як стрілець, як посланець Амура від вищих світів і небесних світил*. Спочатку їй уявлялося, що

це – *примара, фантазія, омана*, але потім *це все* і справді перетворилося на можливість відчутти і торкнутися... Із першої миті його залицяння були такими витонченими і романтичними, про природне існування яких Вікторія навіть і не здогадувалася. До того ж лицар, як виявилось, вже написав і видав чимало художніх та публіцистичних книжок, а його ім'я було досить популярне у столичних колах. Як удавалося йому бути еталоном шляхетного ставлення до жінки, залишалося таємницею: або таке приходить із народженням, або виховується з роками, проте результат перевершував сподівання і вражав миттєво. У таке можна лише *повірити*, як, приміром, у певне божество – *без вагань і пояснень*.

Якими принадами причарувала цього *досвідченого в усьому чоловіка* провінціалка Вікторія, також залишалося тайною. Можливо, дитячою наївністю або чудною, як для дорослої жінки, безпосередністю. А може, й побаченою, зафіксованою в її серці, нерозтраченою любов'ю, якої жадала так відверто, що це аж надто видавало її, притягувало до неї і світилося поза її межі. Ймовірно, це просто була *його жінка*, яку він також шукав і прагнув отримати бодай що... Зараз. Без роздумів і

вагань. “Ти підеш за мене? Ти будеш тільки моєю і назавжди?” – запитував і перепитував, хвилювався і вражався, що слова таки звучали і злітали над ними – живі і святкові, ніби великодні дзвони... А вони, втрапивши в небо, починали діяти, викривляючи траєкторії їхніх доль, вирівнюючи їх і направляючи в один бік, в один шлях... Боячись втратити такий, як він жартував, *дорогоцінний скарб*, освідчувався просто тут, біля яскравих полотен, серед натовпу, не особливо добираючи слова, але їй здавалося, що це найкрасивіші у світі вірші, вищі від пісень Соломона, ніжніші від строф Петрарки...

Не турбуючись ні про що, і навіть не зважаючи на його попередні одруження, зеленоока Вікторія опинилася в його сильному чоловічому полоні. Злітаючи разом у безмежних надіях, здавалося, чітко бачила і своє, і його майбутнє, бо *усе свідо-ме життя чекала саме на такого чоловіка. І сумніву не було зовсім.*

Вадим, як не дивно, проти розлучення не заперечував і, як видалося з першого погляду, з легкістю скинув із себе цей сімейний тягар і одразу ж пішов жити до своїх батьків – ніби й гора звалилася з його плеч... “Тепер, – була переконана Вікторія, – Вадим насилу одру-

житись на тій, що й досі на нього чекала. І батьки його стануть нарешті щасливими. І всі...” Та коли вони вдвох прийшли за свідоцтвом про розлучення, все спільне та вже минуле життя, ніби перед страстю, стрімко мигнуло перед очима, а щире хвилювання здавило серце і змусило відчутти цю мить як гіркий подих болю і розчарування. У Вадима помітно тремтіли руки, а Вікторія дорогою додому зі злістю на саму себе витирала, як здавалося, надто великі і солоні сльози. “Слава Богу, все обійшлося. Скінчилося”, – заспокоювала себе, але почувалася винною, розгубленою і навіть пригніченою. *А так хотілося бути щасливою!..*

Спершу стосунків з Олегом особливо не афішувала, але він приїздив часто. *“Тепер я не існую сама по собі, – щиро намагалася збагнути, що ж таке щастя, – я пов’язана з цією людиною численними думками, непоясненими енергіями, які постійно перетинаються, чіпляються за обрій і створюють надзвичайне поле, в якому перебуває моє конкретне життя. Це – одна з тих закономірностей, які складають наш світ. Це – мій шлях. І те, що я зустріла його – також необхідність. Але як пересилити себе, позбутися всіх фантастичних замків, володаркою яких ста-*

ла давно? Рідко хто добровільно відмовляється від такого багатства... Між людьми насправді складаються нікому не зрозумілі стосунки. А чим слабша людина, тим більше вона зраджує і не довіряє собі. Постійні душевні зради супроводять невпевнених у собі людей, хоча вони роблять вигляд, що саме так і повинно бути. Я щаслива, але чомусь почувуюся трохи ніяково... Малюю себе хвилькою, що котиться до берега, якого не видно. А чи існує той берег узагалі? Важко сказати”.

Від часу знайомства з Олегом її серце наче виколисувало тиху й невловиму любов, але натомість його душа то належала їй, то ні, то знову належала... І це було так, наче надходив ранок і розвиднювалося небо. А потім різко спускався вечір. Бачила, як повільно-повільно запалювався край сходу, червоне світло розтікалося, збільшувалося, а потім раптово нависало над ними – і вони ледве не згоряли в ньому. І тоді щось починало танути, оживати... Але сонце заходило, і в серці ставало по-вечірньому холодно і порожньо. Згодом тривоги Вікторії ніби розсіялися – Олег пояснив, що справжній чоловік повинен передусім любити свою країну.

Він міг безкінечно говорити про Україну та її незалежність. Історію знав доско-

нало, особливо те, що стосувалося визвольної боротьби народу. В його міркуваннях це мало якийсь вищий сенс, що для Вікторії було поки що далеким і неусвідомленим. Відкривався начебто зовсім інший світ – про такий не розповідали ні в школі, ні в інституті. Закохана жінка по-дитячому переймалася його сподіваннями на швидке завершення “великої перебудови” та нове начало самостійної держави...

Вікторія із сином залишалася жити з батьками, а кожний телефонний дзвінок від Олега був для неї, як виявилось, великим щастям. І насамперед їй чомусь хотілося виправдати невідомо перед ким свій нестримний потяг до нього. І це не було звичайною цікавістю або приборкуванням плоті. Це щось було вищим від її пояснень. Вона вся ніби перетворилася на суцільне чекання. Коли ж нарешті озвався телефон, Вікторія здивувалася, бо почувала від нього запрошення поїхати до Канева. На таку пропозицію вона не очікувала, проте вигляду не подала.

Київ зустрів дощем, погода раптом зіпсувалася. Але те щось існувало! І коли вони нарешті залишилися вдвох, воно відгородило їх від цілого світу, надійно захищаючи від людей і найменшого смутку. Це осяйне почуття любові сповна заволоділо серцями. Воно спалахнуло ще більше, коли майже нечутний дощ посилився і стукотів бруківкою, наче підстрибуючи і навипередки бігли дорогою блискучі водянні чоловічки... Вперше у житті здалося

дрібницею те, що дощ міг зіпсувати зачіску, намочити одяг...

Дощ стих непомітно, як і почався. Але те *щось* – велике і народжене під час його безцеремонного втручання, зосталося. Мабуть, як і ті хвилини, що відраховувала “Ракета”, якою пливли з Києва до Канева. А *десь у середині тіла так і бігало, перетиналося, метушилося, падало і випростувалося...* Через трохи зникало, розчинялося, але швидко верталося на початок і повторювало свій шлях, тільки на більш високому рівні або дужче витонченій спіралі. Думки змішувалися, плуталися, вимальовувалися у надзвичайно привабливі химери, створюючи то якийсь внутрішній комфорт, божественне біополе, то викликаючи якийсь знищувальний вогонь, нестерпно прийнятний біль, що розливався по спині і від чого миттю туманилося в голові, темніло в очах і одразу ж світліло. Невидиме нікому кольорове повітря обволочувало поступово і впевнено, віддаючи якоюсь пустельною і нескінченною гіркотою, через що пересихало в роті і конче хотілося пити.

Якось збентежено і несподівано зазмерла душа, коли вони лише вдвох стояли біля Шевченкової могили. Видалося, він

чітко читає їхні думки, речитативом, як вірші, а ще – на якусь мить – благословляє ці почуття на ту ж саму вічність, яку осягнув і зрозумів *сам*.

А потім... Те *потім* нагадувало про себе і тримало, наче магніт, у найсумніші хвилини життя, коли зникала надія і наступала непроглядна ніч. А він, *завойовник*, із ніжною і чоловічою зухвалістю, у готельній кімнаті, дивився на свою бранку – гнучку, привабливу і загадкову, як мадонна... І тоді вони вдвох не усвідомлювали, скільки часу знаходилися в обіймах – бо так захопилися здатністю відчувати близькість по-своєму, так, як тільки буває в уяві, так, як пропонувала її вона, так, наче йшло *усе* й не від неї, а з безмежних глибин підсвідомості... Вона ж, у свою чергу, не розуміла, як *може так бути*, щоб справді утопічне відчуття насолоди тривало так довго, ніби воно, і тільки воно, й тримало її на Землі, вірніше, на великій повітряній кулі, яка от-от повинна була луснути, але не лопала, повинна була злетіти, але не здіймалася, а *гойдала і гойдала*... між зірками і хвилями, між полум'ям і безоднею, між дощем і сонцем...

І так, ніби час від часу зупинялося життя, а натомість приходило щось безіменне і чаруюче... І коли вже Вікторія

змирялася з таким станом, як з неминучим, і він уже не дивував, не лякав, не бентежив, коли взагалі переставала відчувати і себе, і коханого, – те *щось* повертало її у реальність. І хоча в ці хвилини вона не могла думати ні про що, але тільки й чекала, коли б можна з'явитися на світ, народитися, закричати, винирнути врешті-решт хоча б на якусь мить, аби пересвідчитися в тому, що *іще існує насправді...*

Прямо серед ночі Олег приніс здоровезний оберемок абияк наламаного бузку, мокрого від дощу і всуціль вкритого водяними діамантами... Послідовно, ніби малюючи, по квіточці, по крапельці, викладав на оголеній жінці свої потаємні знаки... Повільно насолоджуючись, вдягав її молоде і привабливе тіло у блискучу, живу й пахучу сорочку... А *потім*, схопивши в обійми та обтрушуючи з неї квіти, легко кружляв по кімнаті. А між невщухаючим дощем і засліпленою ніччю, наче Сирени, співало небо... Яка ж то була мелодія?..

Уже вдома Вікторія довго стояла під ледь теплим душем, уявляла той дощ, а вода повільно змивала палкі поцілунки: “Жодного з них уже не лишилося на моему тілі, але вони, наче тавро любові, пе-

чуть моє серце, не дають спокою, змушують повертатися до ледь вловимого суму, який і заспокоює тільки тим, що було. Але будь-яке свято закінчується, і чи можемо ми щось вдіяти або змінити? Те *щось* інше керує нашими долями. Чому ж не позбирала я ті живильні дощові краплинки, не зберегла те духмяне бузкове намисто, яке б нагадувало мені про *істинне щастя*? А тепер – тільки серце пам'ятає мелодію, бо тільки воно і здатне пам'ятати все...”

Та над усе їй хотілося почуватися сильною, якою не була ще ніколи, однак не могла й повірити, що саме *такий* чоловік полюбив її. Приймаючи реальність щастя, як і всі, намагалася втримати його в серці всіма, що є у світі, чарами, не дуже розмірковуючи над тим, що *воно* – лише одна мить, легкий подих літнього ранкового сонця або пронизливий погляд осінньої вечірньої зірки. *Що це* – вражаюча весняна райдуга, яка прив'язує до неба очима мрії, але всього на кілька хвилин. Воно, *щастя*, – це ніби південний вітер, що лащить до тебе ніжно лише трохи, а потім зривається і летить наче назавсім.

Щастя не можна вдержати, бо воно – не звичайна річ, яку вдається привласнити, воно і нагадує про себе лише тим, що було.

Та закохана жінка і не думала розставатися з щастям, яке переповнювало і розпирало її увсебіч... Мріючи, ніби злітала у невідомі краї, падала звідти шаленим водоспадом, намагаючись приголомшити отого *вже рідного і водночас чужого чоловіка*, вразити і спопелити його ще більше...

У давнину, записувала Софія, наші предки дивилися на дощ як на живу істоту – бо він єднає небо з землею, так само, як душа зріднюється з тілом... Ще й досі вважається, що дощик творять янголи: *“веселкою вони сходять з неба, набирають воду у сита з озер і річок, морів та океанів і розбризкують по всьому світові”*. А дощові хмари – то небесні колодязі, бо сам дощ має магічну силу, яка очищає та оновлює землю. Міф про живу воду існує через прагнення людини зцілитися та бути здоровою. Але наскільки різні бувають дощі...

Пригадалось, якогось літа дощовиця почалася тихо і сумирно, але з кожним днем ставала дедалі жорсткішою. Ніби якась непідвладна сила тримала небо, стискуючи його сильніше й сильніше, викручуючи важкі безрозмірні хмарини. Так, наче земля в чомусь завинила перед небом і була покарана оцією водяною лавиною.

Згодом на підвіконня впали рештки стрижиного гніздечка, яке не витримало натиску косих дощових патьоків. Два кри-

хітних сіреньких яєчка помітно потріскали й заклакли в розм'яклій глині. Ливень не припинявся. Над ранок підвіконня стало чистим. Тільки в куточку, над віконною рамою, лишилися ледь помітні обриси, і пара мокрих від зливи стрижів то сиротливо тиснулися один до одного, то раптом зривалися, креслили у повітрі по два-три кола і знову сідали на підвіконня.

У дворі було порожньо, волого і брудно. Величезні калюжі сховали тротуари, дорогу затопило зовсім. Легкові машини, що зрідка ніби підпливали до під'їздів, волочили на колесах землю нового мікрорайону, змішану з глиною, і без того темна вода виглядала ще більш каламутною.

Світлана прийшла з роботи втомлена та схвильована.

– Софійко, – в її голосі звучала тривога. – Сьогодні вночі я майже не спала. А коли намагалася задрімати – перед очима стояла страшна картина. Ніби на клумбі, з боку сусіднього будинку, лежить мертва жінка. Я знаю, вона живе сама у четвертому під'їзді на шостому поверсі. Сходи, будь ласка, попередь, аби Зозуля не виходила на балкон. Ні сьогодні, ні завтра. Чуєш? Залиш записку!

Софії справді нічого не залишалось, як піти на пошуки Зозулі. Квартиру знайшла

одразу, але вдома її не було. Ліфт не працював, отож вирішила зайти до неї завтра, ще до роботи. Але й зранку її не застала – двірники ж нерідко встають із сонцем. Для надійності записку прикріпила до ручки на дверях.

Протягом дня кілька разів згадувала про цю жінку, та якось дивно і смутно стискалося серце. Увечері біля дому помітила гурт людей. Наблизившись, зрозуміла, що трагедія таки сталася... А це означало, що Світлана говорила правду.

Усі разом сусіди пригадували, як задовго до початку дощу Зозулю бачили одну, і, як завжди, за роботою: збирала сміття, охайно складаючи його на купки. Відтак згрібала та викидала у контейнер. Працювала спритно, не звертаючи уваги ні на кого, щось тихо промовляючи собі під ніс. Її худорлява маленька постать рухалася там, де було найбільше сміття. Діти з навколишніх будинків бігали за нею довгим хвостом, дражнили, підкидали великі шмати паперу і спостерігали, як швидко вона запихала його у відро, менші – у великі кишені. Іноді двірничка виходила з рівноваги, хапала ломаку, що першою потрапляла під руку, відганяла особливо настирливих.

Сусіди не знали про неї нічого. Кажали, ніби двоє дорослих дітей живуть десь в іншому місті і про матір забули зовсім. Жінку шкодували чужі – епілепсія заважала їй жити. Напади брали нечасто, але ті чорні дні для неї миті були страшними. Тоді сусідські діти начебто лагіднішали, смікали один одного за рукави і на диво тихо спостерігали, аж поки Зозуля не прийшла до тями.

Роботи було багато, житловий будинок, “останній із могікан” від часів “перебудови”, заселяли щасливі, але зазвичай неохайні новосели: подвір’я буквально завалялося упаковками з-під меблів. Як на те, зривався вітер, розносив сміття далеко за межі майданчика, а бігати від одного під’їзду до іншого, аби хоч на день-два стало чистіше, доводилося Зозулі.

Дощ ляв... Ніхто не бачив, як викинулася чи впала Зозуля зі свого балкона, коли взяв її напад. Просто серед квітів, на клумбі, знайшла і забрала її смерть. Лежала вона лицем до землі, ніби жаліла її і прикривала своїм тілом від зливи та вітру...

Такий проливень викликає надокучливі думки про сенс життя, про те, як від доторку смерті розкручується велетенсь-

ке колесо часу, пропонуючи свої і тільки свої умови. Софія не могла позбутися відчуття, ніби і її життя хтось могутній і владний намотує на те ж саме колесо часу. Важко було вловити його плин, коли не можна розпоряджатися самому, коли відбиток попереднього страху не зникав, дихав поруч, нагадуючи про себе щомиті. “Що ж буде зі Светою, що ж буде?” – запитувала чи то себе, чи *того іншого*, але відповіді не чула.

Все, що останніми днями здавалося вагомим, знову втратилося. У голові крутилися чужі слова, що *“жахливо спостерігати незворотні життєві драми, але ще гірше бути їх дійовими особами”*. *“Яка ж дурниця, – приходила до висновку, – хвилюватися, доводити себе до страждань тільки через те, що якимось невдало складаються взаємини між тобою, живою, і кимось іншим – також живим. Це серйозно настільки, наскільки ти сам собі і визначиш цю межу. Це, зрештою, підвладне часу і минає разом із ним. І тільки смерть фіксує обрану нею самою ж мить, після якої змінюється все... Принаймні, кожна людина йде дорогою, якою веде її власний янгол – той божий посланець, що оберігає її при житті й у вічності, але від-*

вертається, коли приходить смерть, бо навіть він неспроможний боротися з нею”.

Софія міркувала про все це, однак найбільше боялася, аби сестра не прочитала її думок, хоча вона, очевидно, і так здогадувалася, що відбувається в її душі, і тема смерті залишалася недоторканною. Згодом Софія знову спробувала звільнитися від неприємного полону страху і змусила себе уявити, як біжить по тілу тепло надії, як більшає, зростає і водночас змінюється, перевтілюється у щось інше той же незрозумілий і незмінний світ.

І от мчить вона вперед у швидкому потязі, і мигтять за вікнами вогники, зливаючись в одне-єдине дійство, утворюючи суцільну яскраву стрічку, яка летить і звивається поруч, фантастично і неповторно. *І так хочеться, аби то цвіла не стрічка, а райдуга, і засяяли б в небі семиколірні крила наймогутнішого у світі янгола, до якого можна було б звернутися із єдиним бажанням – уберегти Світлану...*

Холоднувата вологість вечора огортала швидко і неприємно. У залі очікування поїздів народу було повно. Важке повітря висіло стійкою, але несполучною сумішшю запахів, однак хотілося присісти хоча б на кілька хвилин – цілий день на ногах давався взнаки. Пройшовши уздовж зали, Вікторія помітила вільні стільці, та й ті – з відірваними бильцями. Щиро пошкодувала, що дісталася завчасно, бо ж до потяга лишалася майже година.

Розгорнувши щойно куплений журнал, швидко пробігла очима, але погляд зупинився на парі, що сиділа навпроти – там дрімали чоловік із жінкою, від яких віяло чимось жалюгідним й таким, що не можна було не дивитися. Зненацька вона поворухнулася, щось пробубоніла собі під ніс, задерла обдерту, аж блискучу від бруду, сукню... просто під шию. Повні груди, усе її безформне тіло, щільно вкрите прищами, аж світилося сірувато-червоним кольором. Крім коротких дірявих панчіх і тієї сукні, на ній не було нічого... Не дивлячись ні на кого, жінка із безсоромною насолодою щосили шкрябала себе нігтями.

Зметикувавши, чому тут ніхто не сидів, Вікторія вибігла на свіже повітря: “І це також – життя, – прошепотіла до себе, а та жінка, як навмисне, мов привид, стояла в уяві. – Та все ж про таких у газетах не пишуть – їх ніби й немає... І в переходах сидять такі ж, і ніхто не звертає на них уваги. Усе, чим системно засмічували нашу свідомість, виявилось обманом. На яскравому тлі “світлого майбутнього” хіба що можна намалювати цю жінку...”

Аби перемкнути увагу на інше, почала згадувати сьогоднішній день, як мама майже силоміць примусила її зібратися і вирушити до моря – “горіла” путівка. “Десять днів, – переконувала, – недовго, нічого з нами не станеться, а Женіку так далеко – ще ранувато”. Мамі особливо не противилася, у глибині душі сподівалася, що й Олег зможе підїхати.

Зрозуміло, розповідала Світлана, Марія знала про стосунки Вікторії з Олегом і сама ж потурбувалася про цю подорож, аби донька чимшвидше влаштувала своє сімейне життя.

Пансіонат був пристойний, поміж невеличкими будинками просто причаровував красою дивовижний сад з екзотичних кримських дерев. Харчування Вікторію не

хвилювало, з ранку до вечора вона, мріючи, лежала на піску, плавала, забиралася на найвищу гору поряд із пляжем... Усе навіювало спокій, передусім – море.

А воно, поважне, трохи навіть ліниве, так, між іншим, гралося хвилями, в яких відбивалося проміння напрочуд мінливого сонця... І крізь майже зачаровану нерухомість води гоїдалася волога жовтувата пустеля. І коли ноги навмисне порушували спокій підводного царства – розбігалося сонце у різні боки, зникала у хлюпанні неповторна морська тиша. Вона була живою. Але найбільшим відкриттям було те, що і повітря було живим, і сонце, і все-все навкруги виявилось дихаючим, блискучим, теплим і навіть ніжним...

Вікторія встигла трохи засмагнути, коли ж таки сталося її очікуване диво – заради неї Олег відірвався від справ. День тільки починався. Вони лежали на ще вологому піску. Краплини води не встигли висохнути і густо вкривали шкіру. Людей на пляжі майже не було. І якось не вірилося, що знову скінчилася ніч, що поряд – нескінченне море та галасливий, але приємний писк чайок.

– А ти уявляла, якими були б наші стосунки, якби ми одружилися раніше?

Говорити їй не хотілося, але відповіла:
– У шлюбі і Монтень, і Бальзак не бачили умов для кохання. Перший був переконаний, що “добрий шлюб (якщо такий взагалі існує) – це приємне співжиття, яке відзначається сталістю, довір’ям і взаємними обов’язками”.

Олег здивувався:

– Ти цитуєш це так дослівно?

Вікторія мала добру пам’ять і примружила зелені, ніби хвилі, очі:

– Зізнаюся, що навмисне намагалася краще зрозуміти психологію шлюбу. Мене приваблює образ одруженої, але щасливої, жінки...

– Цікаво...

– Виявляється, що не дуже.

– Чому?

Вікторія повільно креслила на піску маленьких янголів:

– Людина – істота непостійна. На кожному етапі свого життя, який у середньому складає років з п’ять, змінюється світогляд, тобто погляди на все і на тих, хто поруч. На жаль, ті, ким пристрасно захоплюємося в юності, потім часто не викликають у нас ніяких почуттів. Вони просто лишаються у минулому. З’являються інші ідеали, нові переконання. Взагалі

– це добре, а стосовно сім'ї – ні. Більшість одружених із роками дивиться один на одного зовсім іншими очима, ніж спочатку. Гадаю, якби жінки були матеріально незалежними, то мало хто лишився б жити у шлюбі. А якщо врахувати, що я ставлюся до жінок дещо скептично, то...

– Вольтер теж не був у захваті від жінок, – зауважив Олег, – за їх поступливість...

– Поступливість – це вже інше. Про це можна сперечатися.

– Ну, гаразд. Як для себе, то я виправдовую це пристрастю.

– А як говорив Моруа, – Вікторія сіла й одним порухом стерла намальоване, – *пристрасть – єдина сила, яка підносить людину над твариною...* Але ж біда в тому, що ми не можемо позбутися природних інстинктів...

– А навіщо?

– Ну, хоча б для того, щоб виправдати своє призначення як істот розумних...

– Але протягом тисячоліть своєю поведінкою люди стверджують зворотне.

– І знову проблема в пристрастях?

– Кажуть, пристрасть – це нібито хвороба, хоча вона й очищає душу, але завдає при цьому надто болісних страждань.

– Справжні почуття приходять, ма-
буть, уже після пристрастей...

– Але ж секрет щастя – піднятися над
своїми пристрастями! Уявляєш?

– “Прекрасне – завжди дивне”, – писав
Бодлер. А ти, золотко, – дивна істота, хоча
й не янгол... з такими міркуваннями.

– Так, я дещо читала про них. Існує
повір'я, що всі світила мають своїх янгол-
лів. Один носить по небу сонце, інші – мі-
сяць і зірки. Увечері вони запалюють свої
зірки, а вранці гасять їх. У кожної людини
також є свій янгол-охоронець. Коли дити-
на усміхається уві сні, то вважається, що
на неї дивиться янгол. Коли ж немовля
перебуває в утробі матері, янгол-охоро-
нець учить його всього, що воно має зна-
ти для свого земного життя. У момент
появи немовляти на світ він ударяє паль-
цем над верхньою губою дитини, від чого
на все життя залишається заглиблена
доріжка, а немовля в ту ж мить забуває
все, про що говорив янгол. Згодом люди-
на, якщо вправляється у роздумах, лише
відновлює це у пам'яті. Можливо, все це
звучить надто красиво, але впевнена, що
ми, ще від свого зачаття, йдемо шляха-
ми янголів... Вони керують нашими жит-
тями, хоча багато хто й перешкоджає їх
світлим первісним планам.

Сонце почало припікати, але вони не помічали. пляж повільно заповнювався відпочивальниками. Олег, слухаючи Вікторію, замислився і, здавалося, навіть засмутився.

– І все ж таки, – вернулася до попередньої теми Вікторія, – Стендаль робить висновок, що *“єдине справжнє щастя у таких миттєвостях, сповнених ніжності, коли розмовляють про дрібниці, що перериваються поцілунками...”* Втім, коли розмова заходить про щастя, чомусь уявляється щось об’ємне, довготривале і справді вражаюче... І ще гірше – завжди очікуєш іще більшого, ніж маєш.

Олег погодився:

– Відчувати щастя таким, яке воно є насправді, складно. Надто ми честолюбні. Чекаємо радощів від майбутнього і не хочемо сприймати дійсність такою, яка вона є. От і кохання живе, мабуть, тільки сьогоднішнім і трохи – минулим, а ми чомусь постійно прагнемо уявити його у майбутньому. Уява часто зраджує нам, життя по-своєму корегує наші плани, тому що майбутнє не належить людині. Цей висновок старий, як світ, але саме честолюбні розчаровуються, бо це їм подобається.

– Ти хочеш сказати, що кохання наперед приречене?

– Істинне – так. Тому що воно не може бути тривалим. Надто рідко. У більшості – це сильний спалах, вибух, якщо хочеш... На той момент людина внутрішньо готова до нього, в ній накопичується певна кількість енергії, яка, наче блискавка, розряджається в іншій людині і просто спалює її із середини.

– Ти гадаєш, що достатньо одній людині...

– Так, я переконаний. Це досить складно, але любов обирає подібних у чомусь людей, гармонійних, якщо не інтелектуально, то емоційно або ж фізично – це обов'язково... Чи буде щасливою така пара – залежатиме від них самих. Це так вважається. А насправді...

– Тепер я розумію, чому, особливо в юності, люди помиляються у виборі партнера, професії або чогось іншого, бо дбають про майбутнє і не розуміють, чим володіють зараз. А будь-яка спроба торкнутися мрії і закінчується її ж крахом. Людині дозволено обожнювати, але не торкатися об'єкта, бо, відмовившись від мрії, до болю чітко уявляєш усю абсурдність життя.

– А так хочеться знайти порятунку, хоча і знаєш, що це – вічна проблема. Адже давно доведено, що *дві головні пристрасті керують людьми: прагнення багатства і насолоди.*

Море, прокинувшись остаточно, гралося чимдалі більшими хвилями, прикрашаючи їх білосніжним мереживом – не були б то жіночого роду. А щось неймовірно прекрасне, ніби феєрверки, спалахувало і вибухало яскравим чарівним світлом. Вони милувалися світом – сьогодні він був добрим.

Олег поїхав. Серпнево-зоряна ніч тихо парувала теплом. Морське повітря наповнювало кімнату. Спати не хотілося. Вікторія вийшла надвір, піднялася сходинками на берег. Вологий від ночі пісок відчутно приставав до підшав. Торкнула ногою воду – тепла... Несподівано для себе опинилася на місячній доріжці. Не зупиняючись, рушила вперед... А та світилася, виблискувала, погойдувалася на хвилях і вела за собою, манила... “Шлях янголів.., – промайнуло в голові, – загадковішого, мабуть, немає. Але ніхто із смертних не пройде ним до кінця – просто у небо. А так би хотілося...”

Повернувшись додому і відчуваючи, що вагітна, Вікторія з нетерпінням ждала вісточки від Олега, але він наче провалився крізь землю. Відтак зателефонував невідомо звідки, сказавши, що змушений за-триматися у відрядженні. Говорити *про дитину по телефону* Вікторія не наважилася – сподівалася, що побачаться скоро.

А тижні йшли розпачливо, довго, як ніколи. Кожна хвилина видавалася віч-ністю. Вікторія стомилася від думок, що безжально висушували мозок, не дозволяли дихати. Наче в'язень, щільно замотаний товстим мотуззям, ніби намагала-ся поворухнутися, щось змінити. Але що? Думала про Олега, але це було так, наче ламала гілки із тернових кущів, які заго-родили дорогу. Сумувала, викручувала свою уяву, але змінити нічого не могла. Здавалося, біль, пронизуючи груди, шма-тує її цілу вічність. Вона не знала, де по-дітися, особливо вночі, щоб хоч трохи звільнитися від нього, забути про свій стан...

Груди збільшувались і пружнішали просто на очах. З'явилася постійна нудо-та, яка ще більше завдавала неспокою.

Хотілося впасти на коліна, стати перед світом і невпинно молити Бога. Про що? Господи, сталося, що сталося... І який шанс даєш Ти їй, аби врятувати себе і ту душу, яка вже оселилася у її тілі? “Чому одразу не взяли шлюб?! Чому відклали реєстрацію?” – запитувала невідомо кого і плакала. Інтуїція рідко підводила Вікторію, але цього разу вона пішла проти себе. І за це немає прощення. Хіба ж могла передбачити, що якесь побачення буде останнім? Та й ризикувати не було аж ніякої потреби...

Крім неї, Вікторії, ця дитина, виявляється, не була потрібна нікому. Він, донедавна так палко закоханий, зник. Вікторія із постійним внутрішнім тремтінням поглядала на телефон, чекала, що Олег дасть якусь вісточку, але нічого не змінювалося, крім того, що вагітність ще більше нагадувала про себе. “Ні, сама, без чоловіка, – не зможу, *сама – це зовсім не те, про що я мріяла...*” – наче закляття, повторювала і ніби переконувала когось жінка.

І якась невимовна образа, скоріше досада на саму себе, переповнювала, поглинала її, і єдине, чого хотілося найбільше – то це плакати або також кудись зезнути. Крізь сльози не могла уявити собі *такого* майбутнього, вже й минуле, *тобто*

життя до нього, не здавалося їй невдалим, а навпаки... Постійно поверталася в час, коли тільки народився Женька, це й тримало її, наче на світлій, великій хмарині, заспокоювало...

А потім раптово згадувалося море. Скільки сонця радувалося над нею, стільки щастя! Хіба можна його забути? А головне ж – оце диво – ота одна, Олегова, краплиночка залишилася і живе у ній! Тільки *це* й пов'язувало її із коханим, тільки *це* й було його присутністю в ній. І вона знала, що, позбавившись її, назавжди відречеться від свого почуття, від сьогоднішніх надій, від майбутнього з ним: бути хоч як, але разом...

– А може, не потрібно “хоч як”?.. Хіба це мудро? Хотілося б добре... Але що ж тут доброго? Сама! Ну, зрештою... З ким не буває? А ціни? У крайньому разі – і мама допоможе... Хіба ж у цьому річ? *Це ж треба звикнути, що ти – сама, що тебе кинули, та ще й у такому стані, це ж треба перемогти себе, викреслити зі свого життя чи не найкращі хвилини, дні і ночі, налаштувати себе на дитину, тільки на дитину... й без батька...*

А вагітність тривала й тримала її у своїх лещатах. І хоча дні просувалися швидко, але в голові залишався той самий хаос:

замість щасливої радості в очах оселився жаль, що блукав у них і накопичувався в серці, як жовч, гіркий і безпросвітний. З одного боку, їй безумно хотілося, щоб дитинка зосталася, а з другого, – не могла уявити себе – розповнілу, велику, але *одну – без чоловіка...* Господи! Вікторія не розуміла – жаліє себе чи дитинку. Вона відмовлялася розуміти будь-що...

А коли засинала, а засинала важко, снилося їй, що вона – мушля, на дні моря, і їй не вистачає повітря, але вона терпить це, бо знає, що в ній – найдорожча у світі перлинка. І раптом помічає, як сяюча перлинка зростає і робиться велетенською... Панічний жах охоплює жіночу душу і зв'язує все її тіло: мушля розкривається, і перлинка випадає з неї й зникає... “Чому?!” – волає Вікторія, але чим більше вона кричить, тим більше відчуває, що зовсім порожня – одні лише контури...

Одної такої ночі Вікторію забрала “швидка”. Вона не пам'ятала, як це сталося. Їй здавалося, що це також був сон. Згодом пригадала лікарню, і щось було не так, як завжди, і чомусь почалась кровотеча. І ще їй робили укол, а потім... Стало легко, ніби відірвалася від землі й полетіла...

Відтак опинилася на великій білій крижині, а вгорі над нею – синьо-рожеві ко-

льори, чисті, яскраві... Переливаються, змішуються, пливуть, наче дивні, ніколи небачені птахи. Чарівні крила раптово змінюються на безліч нерівних клітин, геометричних фігур, більших і менших, утворюючих стіну одного нескінченного будинку, кількох одразу, також із льоду і сяючих так, як не блищать усі діаманти світу. Стало холодно, але заспокоїла себе, що це – королівство, а вона – Снігова королева, також із льоду, як в казці... Правда, в казці у Снігової королеви було тільки крижане серце, а тут – вона вся. Вся! Несподівано захотілося випростати руки, але вони ніби застигли в льоду, задерев'яніли... Враз перед нею з'явилася тріщина, яка розділила усе навпіл, а за нею – провалля... І Вікторія, важка і велика, полетіла просто в його пащеку... “Падаю”, – прошепотіла тільки губами і ледве почула нібито нереальний голос: “Нічого-нічого, ще трохи...”

Але вона продовжувала летіти, і з нею явно робили щось неприємне. “Господи, – жахнулася Вікторія, – навіщо вони виймають із мене моє серце, як же я буду без нього? Як тепер жити?!” Відчай охопив дужче, ніж льодові лабети, а далекий, нібито чужий, ниючий біль спочатку різнув з усієї сили, а потім заходився пиляти по

коду живіт, спину, хоча ні, точно не можна було визначити, що саме... Вікторія застогнала, проте лікарям чомусь видалося, що посміхнулася, прощаючись із своїм щастям...

Щастя... Як подих, що вирвався із грудей, розтануло воно в повітрі, перетворилося у прозоре ніщо, яке навіть не можна було вирізнити у суцільному вирі, в нескінченному русі найменших частинок навколишнього світу, а зрештою, й Всесвіту. Щастя. Наче золотий квітневий метелик, випурхнуло з долонь, блиснуло і зникло в промінні, в блакиті, в миттєвості, яка залишилася у минулому. Хіба можна забути його невпинну мелодію, яка пронизувала всю тебе від початку і до кінця, яка збуджувала не тільки своєю чарівністю, а й неповторними поєднаннями звуків, яка наче підштовхувала тебе вперед і не давала ні хвилини перепочинку... Найлегший дотик пальців коханого викликав шалену бурю почуттів, що, ніби хвилями, лягали одна на одну, захлиналися, топили душу, і не було ні порятунку, ні кінця...

Біль ще досить відчутно тупцював по тілу, але хтось наполегливо просив розплющити очі. Вікторія чула, що це – до неї, але зробити це не наважувалася – знала,

зникнуть ці надзвичайні кольори, що вже рідше, але з'являлися над нею, і ніколи не повернуться, ніколи... Їй знову захотілося поворухнути пальцями, але тепер вони, як би вросли у спинку ліжка, і рвонуті їх звідти потрібні були надзвичайні зусилля.

Здалося, що випростала не руки, а мокрі крила, кістляві, без пір'я... І себе раптом побачила скелетом, навіть зуби клацнули так голосно, що задрижали стіни... Очі розплющилися, й закружляла, побігла кімната, і тільки сама тінь від жінки, а, може й, справжнісінька мумія, лишалася на місці. Щось заплакало, заридало в душі, з очей бризнули сльози, і вже не можна було стриматися, зупинитися... Видалося, ніби душа дитини вилетіла не кілька хвилин тому, а лише зараз. А може, тільки тепер вона і простилася з нею...

Повернувшись додому, таки розплакалася перед мамою, вірила, що тільки рідна людина може розрадити по-справжньому і зрозуміти, що знову життя жорстоко пожартувало з ними. А пізно вночі, коли всі заснули, увімкнула настільну лампу і плачучи стала читати лист, який писала Олегові задовго до лікарні:

“Мій любий! Кохаю тебе сонячно і важко... Кидаюся у твої обійми, забуваючи про існування світу, і не можу вивільнитися

від тебе навіть на мить... Світло на душі від того, що ти відчуваєш мене так, як довго я про це мріяла. Знаєш, я так і не вирішила для себе, що має більшу владу – віддзеркалення душі чи абсолютна несхожість і протилежність. Та чи не все одно? Часом мені здається, що я стомлююся від твоєї відсутності і в той же час – присутності в мені. Я повинна боротися за свою свободу, а вир, у який ти мене кинув, закрутив і підкорив іншим законам...

Сьогодні мені хочеться сказати тобі багато-багато... А виходить лише те, що мільйони разів повторюю тільки одну фразу: люблю тебе. І високе полум'я цих слів палахкотить у мені радісно і нестримно. Здається, спочатку по серцю, а потім по всьому тілу розтікається теплий віск розтопленої свічі, і я знаю, що це – ти, і мені хочеться відліпити його від себе, трохи хвилююся, бо це не вдається, і, зрештою, змиряюся із таким незвичним станом. Лячно від того, що це може спинитися, і від того, що завтра я можу не зрозуміти твого погляду або помітити, що його вже немає...

Та попіл кохання не буває безслідним – він сам володіє магічним даром – знову і знову спонукати людей до любові. Ти ж знаєш, існує нескінченний процес перетво-

рення в усьому і всіх. Так само ми впливаємо один на одного, змішуємося, розбиваємося на безліч кришталіків, знову еднаємося, але форма змінюється і залежить лише від любові... Хіба любов не царює над нами так, як зачаровані Сирени, які й богів доводили до безумства? Я всесильна з тобою і плачу від щастя..."

Сльози й справді не давали читати далі. Спочатку рідко, а потім густіше й густіше вони вкривали написане... Вікторія тримала забризканий аркуш на холодних і мокрих долонях, ніби таким чином намагалася захистити себе від нестерпного болю. "Боже мій, як легко впасти у відчай, – блиснуло в голові. – А може?.. Ні! А Женька – без мене?.." Пальці помалу стискували і м'яли мокрий папір, аж поки із нього не утворилася тверда грудка... "Де ж ти, моє янголятко? Де?!", – схлипувала її душа мовби над усім світом, а фантом немовляти не давав спокою... Скімлив...

Останні теплі дні жовтня вдруте нагадали про бабине літо. Палаюча жовтизна на дерев чітко вимальовувалася на фоні ще привітного та осонценого неба. Перед зтяжними дощами хотілося просто надихатися терпким, запашним повітрям, підставити обличчя вітрові і мовчки милуватися природою. Вікторія перевіряла зошити, коли несподівано озвався телефон, і у слухавці вона почула бадьорий голос Олега, ніби розсталися вони тільки вчора:

– Дуже хочу тебе бачити. Зустрінемось?

Від звуку його голосу по шкірі наче затупотіло мурашине військо, а серце спалахнуло холодним полум'ям образи, через що у горлі якось раптово пересохло і жодне слово видавити із себе не вдавалося...

– Алло! Вікторіє, ти мене чуєш?!

– Так. Чую, – ледве спромоглася на відповідь.

– Що з тобою?! Ти не рада, що я телефоную?

– Чому ж... – вихопилось, але від сліз, що зливою хлинули з очей, на якусь мить навіть перестала дихати.

Олег почув, як із слухавки доносилися схлипування, не очікуючи на таку реакцію, тільки й додав:

– Я приїхав і за годину чекатиму біля під'їзду.

Вікторія механічно відсунула телефонний апарат і одразу ж почала себе заспокоювати, хоча це їй не вдавалося. Той відносний спокій, який останнім часом ледве сотворила в душі й намагалася зберегти, миттю розбився, наче кришталевий посуд: “Нічого не можу змінити, навіть не маю сил йому відмовити. Я просто, мабуть, нещасна і слабка жінка. Навіщо мені все це спочатку?..”

Сотні разів уявляла, як вона нарешті по-справжньому розлучається з Олегом. Була впевнена, що і він із нею давно простився. *І тільки в її фантазіях вони безкінечно поверталися один до одного, зливалися в обіймах, і світ ніби оновлювався і ставав для обох однаково прекрасним і неподільним.* Від цього неможливо було відмовитися.

Вікторія не здогадувалася, що Олег і раніше не надто панькався з жінками. І що зовсім недавно в ньому з'явилося почуття, якого досі й не відав. Воно хвилювало і заважало йому жити, а найгірше – відволікало від справді важливих справ.

А ще – захопило його, зрілого чоловіка, зненацька і тримає в якомусь незвичному для нього напруженні, але притому приносить і незрівнянну ні з чим радість, дивну й піднесену.

До зустрічі з Вікторією він був упевнений, що робота – єдина насолода – а тепер... Ні, і сам він не став інакшим, навіть намагався сховатися від цієї любові якомога подалі, переконував себе, що це йому не потрібно і подібне в його житті вже було... Але один тільки, можливо, найменший спомин про ту зеленооку жінку наполегливо кликав його повернутися і більше не випробовувати долю.

Єдине, що лишилося незмінним – напрочуд стійке відчуття свободи, яку цінував над усе. І разом із тим ловив себе на гадці, що Вікторія якимсь чином з'єдналася з ним і стала частиною його душі. Цього не можна було ні пояснити, ні зрозуміти. У палку любов вірити не хотілося, а закоханим себе просто не уявляв. Він і не думав, *що поглинаючий вир пристрастей рідко коли дозволяє своїм жертвам знайти порятунок у собі. І взагалі любов однієї людини до іншої може бути істинною лише тоді, коли ця любов здатна охоплювати цілий світ і, не дай, Бог, зосереджуватися на одній особі – об'єкті своїх*

почуттів – це те ж саме, що запалити свічку і чекати, доки вона згорить...

А свічка вже тріпотіла своїми вогняними крильцятами, а те нескінченне коло світла, що створювало полум'я, наче німб, світило над головами закоханих... І всі почуття, що народжувалися в душі, спочатку, наче крізь призму, проходили через той самий Всесвіт, а потім, повертаючись, передавалися серцям...

“Люблю тебе, – тихенько шепотіла Вікторія. Знала, що звуки цих двох слів шкоро долетять до коханої людини. – Мені так необхідно це для життя. Намагаюся, незважаючи ні на що, зігрівати тебе своєю любов'ю, подумки захищати тебе від неприємностей. Не знаю, наскільки це вдається, але не може бути, щоб мої молитви не допомагали тобі у скрутні хвилини.” Вигадувала, що розмовляє з ним і знає усі його відповіді. Коли ж підійшла до машини, відчула, що й справді її кохання до нього не втратилося, не зникло, не розчинилося, а навпаки – її самотня душа стужилася від чекання.

Із нею творилося щось дивне: ніби виїшла із темряви на світло, й це помітно паморочило голову, заважало зосередитися. Видалося, що осінь несподівано легко обілляла її з голови до ніг легким, блиску-

чим, розплавленим золотом, і тепер застигла від цього Вікторія ніби приклеїлася до землі і тільки спостерігала за надзвичайною святковістю природи. Дерев, будинки, дороги – все сяяло! Навіть люди – наче казкові персонажі – світлі, добрі, веселі... Такого ще не було ніколи! Як дитині, захотілося підстрибувати і ловити це сяйливе золото, яке сипалося і сипалося крізь повітря вже на обох, і від того усе здавалося невагомим і дивовижним. Глянула в його очі, але й вони також віддзеркалювали цю ж осінь і світилися її ж фарбами... Так, ніби розповідали про диво, про існування чогось надзвичайного, від чого й справді хотілося сміятися і плакати водночас.

Уже й відвернулася, не дивилася, але подумки продовжувала виповідати йому своє кохання. Про втрачену дитину згадувати не хотілося, бо навіть і дізнавшись про це, не була впевнена, що він зможе її зрозуміти і тим більше – чимось зарадити. Не було наміру й засмучувати його одразу ж після повернення. У серці беззвучно сперечалися і любов, і страх: “Це так прекрасно, що ти є і не даєш мені спокою. Обпікаюся об тебе, бо ти – вогонь, і знову торкаюся тебе, бо лечу, як отой маленький метелик... Але ні! Один раз я

вже згоріла, невже так може повторюватися безкінечно?! Цей, інший метелик, не повинен згоріти. І він не житиме тільки одну добу, бо знає, що буде жити довго... Єдине, чого він не відає, – скільки втратить, бо не чує, про що говорять хвилини – а вони еднають нас прозорим павутинням бабиного літа. Сьогодні-завтра полетить воно далеко у світи тоненькими прозорими нитками і тільки одною зачепиться за гілку, наниже на неї ранок холодне росяне намисто, і заблищить вона, плачучи тихо-тихо... Наче моя душа..."

Вікторія не помітила, як машина звернула до лісу. Почула, як під колесами захрумтіли гілячки, завмерли світлячки, бо для них цей сонячний день міг бути останнім, як щільно тулилася до землі трава, так, що випростуватися доведеться довго. Від машини далеко відскакували жолуді, билися, наче дощові краплини, об дах. Це світло співала осінь...

Вікторія хвилювалася, ніби вперше. Вірила, все, що відбувається з нею, – тільки хороший сон, якого чекала вічність, і тепер справді боялася прокинутися: "Невже це все – любов? Чи можна таке конкретизувати, визначити тільки одним словом? Це щось не те... Це – туга. Нескінченна. І я не хвилююсь, ні... Я просто ду-

маю про осінь. Як тут гарно!” Мріяла, але тремтіла так, як начебто тисячі страхів оселилися в ній одній, тисячі відьом чаклували над нею, аби знову відняти розум...

Олег уважно спостерігав за Вікторією, їйому подобалося дивитися на неї, але не-самовите бажання *поза його волею* схопити її в обійми і не відпускати... перемагало. Хотілося взяти її на руки і просто кружляти з нею, як у весільному танку, цим живим, лісовим, листяним “паркетом”... А коли цілував, то здавалося, що сама осінь грала над ними у золоті дзвони і крутила-гойдала на повітряній гойдалці. І знову думалося, що це безумство ніколи не припиниться, що воно здатне робити з людьми все, і потрібно лише не пручатися, не мислити, а підкорятися його волі...

Засліплених щастям не бентежать омани, їх не вражає підступність світу, і вірять їм у те, що світ щомиті даруватиме тільки прекрасне диво, а воно оживатиме в серці незмінним і солодким щемом невтраченого та існуючого поряд кохання. “Буду молити Бога, – міркувала пізніше, – аби це почуття тривало якомога довше. Воно здатне постійно тримати в напручуд високому енергетичному стані, збільшувати творчу актив-

ність. Зневірившись у ньому, перестаєш творити і вбиваєш себе як людину... Воно ототожнюється з тим самим прагненням жити, про яке ми так часто говоримо, з тою нескінченною жагою – пристрасною і захоплюючою... Знаю, що не все залежить від мене і що зараз я не повинна зосереджувати свою увагу на речах, які б спонукали змінити погляди і відвернути думки у протилежний бік. Тоді я втрачу цю да-ність відчувати щось вище, вагоміше, ніж просто день і цю мить”. “Щастя, – думав він, – це впевненість в тому, що ти можеш кохати і викликати при цьому відповідне почуття... І це важливо”. Але кожний із них, і без особливої філософії, добре розумів, навіщо їм разом потрібне це кохання. Знали, тому й не хотіли губити.

А ввечері, закінчивши несподівано відкладену перевірку зошитів, Вікторія знову відчула, як повільно зникає та чарівна піднесеність, яка безтурботно огортала її ще кілька годин тому. Наче серпанок, танула легкокрила омана, і світ поступово фарбувався своїми буденними кольорами. “Чому так? – запитувала себе. – І знову чекати, і знову сподіватися? Хоча й сили такої, аби відмовитися від цього, немає. Її просто не існує в природі”.

Був вихідний. Софія сиділа за друкарською машинкою. Бачила, що не встигає, але знала, що необхідно написати те, що намітила, поки сестра може розповідати. Втім, прокинувшись зранку, втішилася тим, що саме сьогодні наздожене втрачений на сумні роздуми час. Вони ж у голові чітко розділилися на дві половини: одна зосередилася на Світлані, інша – на Вікторії.

Світлана знову засиджувалася на роботі допізна, ледве совалася, але не здавалася. Це була ніби остання смертельна сущинка зі своєю хворобою. Софія ж, як могла, допомагала їй, але підсвідомий страх не залишав обох і наче третім оселився в квартирі. Сестри прийняли його кожна по-своєму, намагалися нічим не виказувати, приховували, сподіваючись, що все минеться.

Софію рятувало писання. Чи було це простим самозахистом? Поки що ця рівновага тримала її на плаву. Тим самим не давала вийти із тої призвичаєної колії, яка визначена кожній людині від її народжен-

ня. Вона не знала, скільки ще триватиме це надлюдське напруження, але переконала себе в тому, що витримає все, що відомо тільки Богові. А після клінічної смерті сестри зацікавилася загробним життям і обережно випитувала її про це. Розмовляючи, вони зробили висновок, що, будучи *там*, людина напряду спілкується з Богом.

– Знаєш, Софійко, – розповідала Світлана, – *там* – якесь особливе відчуття спокою і втіхи. Якби ж то людям пропонувалося *таке* й на Землі! Я переконана, тоді б *тут* не було горя. А ще – *голос*, я вже тобі говорила, – він має *там* якусь надзвичайну вагу. Це – голос самого Бога. Те, що Він говорить тобі, виконуєш просто автоматично.

– Світлинко, а ти запам'ятала хоч щонебудь із того, про що тобі говорив *той* голос? – допитувалася Софія.

– Єдине, що вдалося зберегти у пам'яті, так це ім'я хлопчика – Женя. Не знаю, з чим це пов'язано, але мені, Соню, здається, що я повинна із ним зустрітись. Тоді, коли я *це* чула, переді мною з'явилося багато сяючих істот, гадаю, їх можна назвати янголами, вони ж розгорнули переді мною і показали величезний білий сувій

із загадковими написами. Цієї мови я не зрозуміла б ніколи, але там була позначена доля дитини...

– Але відомо, що окремі люди, побувавши *там*, отримували дар пророцтва або ставали екстрасенсами. І те, що ти передбачила смерть Зозулі, щось означає? Це ж – не випадковість, так?

– А ти гадаєш, Соню, що це просто так відчувається? Для цього, мабуть, потрібні якісь надзвичайні обставини. Або, уяви, розповідають, що один сон сниться одночасно багатьом людям і закінчується однаково – катаклізмом... Ти тільки пригадай, скільки разів пророкували нам кінець світу! Але мені тепер він не страшний, бо *там* існує, і здається, зовсім непогане життя! І про свій колосмертний досвід я зовсім не шкодую. Навпаки, дуже хотілося б побувати *там* іще. Можливо, повестися якось інакше, не знаю... Але саме *голос* наказує повернутися назад, хоча, як стверджують вчені, це – всього-на-всього киснева недостатність мозку, видіння у його нефункціональному стані. Не може бути!

– А ще лікарі додають, що тільки шість секунд можна перебувати *там*, а потім настає смерть.

– Хтозна, скільки... Це ж не доведено. А ось те, що *там* у людини зникають усі вади, – це фантастично! Я мрію про це все життя, хоча зараз можу додати – земне...

Після повернення Світлани з лікарні таких розмов було доскоду. Хоча тепер стосувалися й Вікторії...

Не дивно, що після побачення з Олегом, Вікторія стала веселою і життєрадісною. Настрій змінився. І хоча відносний спокій уже панував у серці, але зосередитися на якомусь рішенні було важко. Щиро сподівалася, що Олег більше не зникатиме з її життя. І справді, за тиждень він повідомив, що підготувався, аби забрати її до Києва.

Якогось вечора вони вже летіли вечірнім містом серед вогнів, тремтливих ліхтарів, нескінченних вітрин та вітражів, що дивилися своїми електронними очима і, здавалося, не можна було прикритися від того пронизливого погляду. Всевидючий рентген наскрізь просвітлював їхні тіла, а вони, буцімто оголені перед ним, всупереч йому, божевільно прагнули кохання.

Машина сповільнила ходу і тихо їхала провулком. Олег поцілував Вікторію спочатку в шию, потім – у вухо, від чого одразу запаморочилося в голові, тіло огор-

нула гаряча хвиля. Вікторія зіщулилася, наче мала дитина, однак знову, і саме у такі хвилини, народжувалися думки: “Це просто божевілля! Ми не повинні так робити... Світ ніби гойдається під нашими ногами, але це – тільки тимчасова посвідка про щастя, яке він сам і вручає нам. Ми збережемо її як найдорожчий скарб, надійно заховавши у наших душах”.

На мить Вікторії здалося, що їх бачать усі. Проте машина зїхала на обочину дороги і стала навпроти невеликого, але привабливого будинку. Накрапав дощ, вікна машини спітніли, і це як би відгородило від людей, що проходили тротуаром і не звертали на них аніякої уваги. Двоє сиділи і трималися за руки. Дощ не переставав, навпаки посилювався й лив так, ніби все небо мало б осушитися цієї миті. Зрештою Олег відкрив дверцята: “Нічого не вдієш, доведеться трохи змокнути. Ходімо, я покажу тобі, де ми будемо жити”.

За кілька хвилин “перерви на поцілунки” Вікторія, не ховаючи бурхливих емоцій, оглядала свій дім. А місто й далі намагалось вирватися з обіймів дощу, який лив, як із відра, цілу ніч і весь наступний день. І, зважаючи на перші враження від Києва та нові обставини, ще більша при-

страсна ніжність радісно заливала Вікторію. “Невже це все – реальність?! Невже він і справді мене любить?” – збентежено повторювала одне й те саме і не могла повірити ні очам, ні серцю.

А по обіді, наче зливою, рвонуло із неї незрівнянне ні з чим щастя і почало щільними мазками лягати на полотно, майже автоматично, наче якась невідома сила водила її рукою...

Олег був значно старший за Вікторію й титулований успіхами – бізнесмен, політик, письменник... Одне слово, – з тих сучасних чоловіків, про яких мріє і якими захоплюється чимало молодих жінок. Усі риси його характеру на диво гармонійно поєднувалися в ньому й працювали на оптимальне досягнення мети, на перший погляд, без особливих зусиль. Вікторії так і не вірилося, що поряд – *такий* і водночас її *законний чоловік*. Незважаючи на надмірну зайнятість, він встигав робити й фізичні вправи, готувати сніданки і навіть будити дружину з усмішкою: “І парубоцтво, й одруження дечого мене навчили”.

Зовсім скоро маленький Женька перестав називати Олега дядею і щиро радів, коли той приходив з роботи раніше, дарував іграшки, а перед сном розповідав цікаві, вигадані на ходу історії. Про таких героїв, начебто із казок, Женья чув уперше і лише від тата Олега. Викладацьку працю довелося залишити. Вікторія займалася облаштуванням будинку, завершувалося лагодження власної художньої

майстерні з виставковою залою. Вже встигла переконатися, якщо чоловік обіцяє, то виконає. Тим паче, він щиро захоплювався її малюнками і любляв показувати їх приятелям. “А це, – представляв Вікторію, – *моя остання*, тобто на все життя, до того ж – гарнюща і талановита жінка!”

Олег працював багато, приходив стомлений, але завжди привітний. Видно, йому доводилося нелегко, особливо – психологічно. На всі запитання відповідав напівсерйозно: “Без революції у цій країні нічого не зрушити...” Зранку він сподівався, що встигатиме всюди, а звечора підсумовував, що знову частина якоїсь роботи не виконана. Так, наче над ним світилося невидиме коло обов’язків, де не було ні альфи, ні омеги – одна безкінечність.

Живучи у провінційному містечку на заході України, Вікторія часто була в Києві, їй завжди хотілося бачити столицю, ходити вулицями, змальовувати все, що кидалося в очі. Нині ж натхнення, яке, наче з вулкана, рвалося гарячою лавою із її серця, помалу стихало. Чи то на відстані все здається привабливішим, чи то, поки тягнешся до недосяжного, щось втрачається і перетворюється зі свята на будні.

А найбільше хотілося бути поруч з Олегом. Малюючи, чекала його щохвилини, у кожному мазку пензля барвисто сяяли його очі, всміхалися його губи... І лише вночі вони були справді неподільні і щасливі, як одне ціле, і не могли наговоритися і націлуватися вдосталь... “Навіть ради такого, – заспокоювала себе Вікторія, – варто було починати все спочатку”. На все інше, пов’язане з дружиною, часу у нього не вистачало.

Одразу Вікторія й одна поривалася зайнятися виставкою картин, але Олегові це не сподобалося: “Почекай, – пригальмовував її запал, – я трохи звільнюсь і візьмусь за тебе...” Його гнітило й те, що Вікторія сама пробувала розробити “культурну” програму, відвідувала творчі виставки інших художників, ходила на Андріївський узвіз...

– Мамцю, іноді здається, що я потрапила у золоту клітку, – приїжджаючи додому, сумно усміхалася Вікторія, – до моєї думки Олег прислухається, проте позбавляє будь-яких самостійних дій. Про мене, певно, забули всі, хто колись знав... Іноді таке враження, що я – і не я...

– Доню, – втішала мама, – Олег і одружився на тобі через те, що ти йому потрібна, а твій характер його влаштовує. Чоло-

віки нічого просто так не роблять, запам'ятай це нарешті. Ти ж і сама мріяла про такого, чи не так?

– Я все розумію, мамо, і я справді його люблю... Навіть готова присвятити йому своє життя, але також хочу почуватися здатною на щось більше, і не тільки в живописі...

Такий настрій лився наче з дощем прямо з неба, як звичайне природне явище. І Київ уже не здавався таким привабливим, і Хрещатик із повсякчасним натовпом іногородніх мало приносив радості. Дратувало й те, що в столиці впевнено і повсюдно панувала російська... І справді, спілкуючись українською, Вікторія відчувала себе чужинкою, а на неї нерідко дивилися, як на білу ворону.

Не існувало хіба що проблеми з одягом, було все – і дороге, і стильне, однак демонструвати це на світських вечірках в Олегові плани не входило. Якщо й з'являлися вдвох поміж люди, то для Вікторії це ставало справжнісіньким святом, і вже одіж тоді механічно відходила на другий план.

І хоча про своє попереднє подружнє життя Олег не розповідав, лише відбувався жартом: “Не питай про мої помилки, цінуй мої достоїнства”, але зазвичай такі

таємниці впливають на світ божий без особливих зусиль. Із першою дружиною Олега зв'язував уже дорослий син, котрий, як і батько, займався власною справою. З'ясувалося, що одружився Олег рано, на сусідській дівчині зі свого села.

Наступною дружиною, вже обраною свідомо, стала маловідома театральна актриса, симпатична, але істеричка. Саме їй і другому синові Олег залишив квартиру в центрі Києва та сповна забезпечував їх грошима, втім жінка аж ніяк не вгавала і поводила себе нахабно та зверхньо. Ніби й не розлучалися...

Природно, на таке Вікторія не очікувала. А ситуація часом оберталася так, що доводилося просто на ходу шукати вихід – а їхній *спільний сімейний потяг* рухався вперед, незважаючи ні на які обставини. Вікторія чітко зрозуміла, що всі його колишні дружини і діти *завжди існують саме в її житті*, і нікуди від них не дітися навіть тоді, коли й сама народить йому іще кількох... А так не хотілося відчувати себе як би доважком до вже сформованої, або сфантазованої в її уяві, ваги чималої родини.

Натомість Олег був з усіма ввічливим, безвідмовним і добрим, допомагав так, наче постійно спокутував перед ними свою

провину. Його Голгофа, як гадала Вікторія, напрочуд міцно височіла серед усього великого натовпу близьких і далеких, знайомих і незнайомих, котрі, здавалося, в один голос, як і дві тисячі років тому, захоплено правили розправи. А його хрест і він сам, розіп'ятий на ньому, щохвилини вимагав святості, героїзму і вищості над буденним і примітивним життям.

“Можливо, – продовжувала думку, – і не було б для мене такого страждання, і все складалося б краще, коли б спочатку була розважливішою. Щоб кидатися у вир – великого розуму не треба. А щоб вчитися аналізувати – обов'язково! Зараз я маю чоловіка, якого кохаю, але у нього на мене не вистачає часу. Він і з минулим своїм ледве справляється. Єдине моє прагнення – витворити щось надзвичайне для нього і цікаве для людей – поки що не збувається. Вважала, що для цього тільки й потрібно, аби він, сильний і самодостатній, був поряд. А стільки сили витрачається на почуття, які я підносила на небесний п'єдестал і переконувала себе, що це – основне! Не знаю... Тепер я навіть не впевнена, що є основним, а що – другорядним. Хоча ніхто, крім мене, не помічає моїх вагань, і всі по-жіночому мені лише заздять”.

А між тим Вікторія дивилася на стосунки з Олегом й під іншим кутом: “А чи може бути мій надмір почуттів добродієністю? Чи можу бути я непорочною, коли він... Він для мене – свобода, яку ніби вливають всередину проти волі, і вона не запліднюється, бо рабство любові сильніше над усе. Він – наче спотворює мій здоровий глузд, затискує між двома полюсами вибору, давить і залишає у розірваному просторі одкровення. Він – це я, це те, що хлюпає з мене і застигає зовні. Він – це надлишок мене, проте я не хочу паралізувати його словами, хоча уявно це все – пінливе молоко, що збігає з країв глечика, коли його там раптом виявляється забагато. Він – наче моя межа і межа поза мною, кордони моїх думок. Хіба я знаю, яких світів торкаюся з ним, мріючи? Найреальніший – його світ – те саме марево миті, дух плоті, сяйво тонкого і незвіданого буття. Він – це моя логіка і мій абсурд, світло, що зв’язане одним духом, наче міцним вузлом вічності. Розрубати цей вузол – розділити себе на видиме і невидиме, на біле і чорне, розрізати на дві половини, те, що природою є неподільним...”

Розуміючи, що їхні життя, наче дві фарби, злилися в одну суміш, старалася

стати ним, ніби собою, аби вони обоє відчули, що їх справді поєднує щось позасвідоме і незбагнено прекрасне, ніби якась владна потаємна сила тримає обох у своїх лабетах, без чого в принципі і можна було б жити, й більшість людей так і робить, бо не здогадується про її існування... Але коли ж відаєш, що ця дивовижна сила реальна, то знехтувати нею – вчинити гріх, та й життя б одразу втратило той потужний, важливий і водночас чітко зрозумілий сенс, перетворилося б у суцільну буденність, страшну сірятину, яка гірша, ніж усе те, що просто іноді псує настрій...

Нінин чоловік працював у будівельній бригаді, замовники ж вигадали грошима не розплачуватися, а лише “годували обіцянками”. Ніна була у відчаї: у школі також нічого не платили, а борги обсідали, наче зелені реп’яхи. Після останнього дзвоника вирішила: “На базарі попрацюю хоча б на літніх канікулах, а там буде видно”. Мало не половина “істинних інтелігентів” уже підробляла таким чином. Ніні навіть пощастило – їй не довелося тягати “кравчучку”, через знайомих потрапила на “п’ятачок”, хоча й там були свої закони...

Літо минало. Ніна, засмагла від сонця, особливо обличчя і руки (весь день на повітрі), жваво пропонувала послуги. І хоча фраза “мінюю долари” їй уже снилася, але бажання повертатися назад у школу не виникало. В базарне життя поринула з головою, але найбільше дивувало те, що, виявляється, можна просто не зважати на вищу освіту, на “філософські матерії”, на всю попередню пропаганду, яка десятки літ впливала на свідомість.

“Кому це все сьогодні потрібно? – ділилася з колишніми колегами по школі, – я можу собі, і навіть чоловікові, дозволити жити більш-менш забезпечено, а не чекати від держави подачок, яких і вистачає хіба що на тиждень. Якщо про народ не дбають, то й сама потурбуюся хоча б за рідних”. Із нею погоджувалися, але далеко не кожний міг відмовитися від стереотипів і хоча б спробувати стати “новим українцем”, про життя яких уже ходили легенди.

Торгівля на базарі не змінювала обличчя – “бабське” царювання не можна було назвати легким: будь-які возики та й усі пересувні та допоміжні засоби вимагали міцних рук, але до роботи чоловіки особливо не поспішали. “Із партії тепер не виженуть...”, – жартували на ринку. Свобода! У Ніни ж з’явилися нові друзі, а літературні новинки замінили “бульварні” газети з непомірно великими літерами заголовків про вбивства, крадіжки, зґвалтування, нібито й тем більше не існувало.

Одній із Ніниних подруг пофортунило – з’явилася нагода виїхати до Ізраїлю. З радощів та кинула *напризволяще сім’ю* й подалася до родичів. З’ясувалося, що роботи там вистачає і для наших. Влашту-

вавшись, Галина викликала туди й Ніну, яка також мріяла заробити побільше грошей і відкрити власне кафе. Багато знайомих жінок, хто легально, а хто й ні, вже працювали в Італії, Іспанії, Чехії, не кажучи про сусідню Польщу.

“Звісно, – всміхалася Ніна, – повії із мене не вийде, але доглянути престарілого єврея – проблем немає!” А взагалі-то, як говорили емігранти, потрібно було мати неабияке щастя, аби потрапити за кордоном на роботу в порядну родину, де б тебе не дурили і не мали б за рабиню. За попередньою домовленістю, Ніна мала б працювати на хлібозаводі в Тель-Авіві, і все складалося добре.

У листах до Вікторії подруга писала, що саме українці беруться за найважчу й найбруднішу роботу. Ізраїльтяни ж працюють на підприємствах з удосконаленою технологією, й умови там прекрасні: робітники повністю забезпечуються харчуванням, на зміни їх возять транспортом за рахунок підприємства, а перед кожним святом усі без винятку отримують подарунки – майже комунізм! “До речі, – продовжувала Ніна, – у їхніх колгоспах “кібуци” працює тільки молодь і за принципом: “все – на всіх і все – порівну”.

Додому Ніна приїхала восени, коли Вікторія мешкала в Києві. Планів було багато, як у Наполеона, а часу не вистачало, тому й візит до подруги відкладався. Коли ж зустрілися, проговорили до ранку. Одна із захопленням розповідала про чоловіка, друга – про Ізраїль. Проте Ніна не була такою сентиментальною і зупинила Вікторію запитанням, від якого у тої заніло під серцем:

– І ти, Віко, простила Олегу, що він тоді, вибач, “випарувався”?.. І нічого не розповіла про дитину?!

– Ні... Але зараз і взагалі недоречно. Можливо, якби він про це знав, то повівся б інакше. Сама винна, що залишила те “на потім”. На потім, Ніно, ніколи і нічого не можна відкладати. *Потім – це ніщо. Це те ж саме – що вчора або завтра. Жити потрібно сьогоднішнім днем, а ми, особливо жінки, – або минулим, або у мріях...* Усе в нас буде добре. Знаєш, тепер у нього – і бізнес, і міністерство... Навіть самій не віриться! Краще розкажи щось про Ізраїль.

– Розумієш, Віко, це – складно, бо варто бачити...

– А все-таки, що вразило?

– Певна річ, – вулиця Печалі в Єрусалимі. Йшла нею і не могла повірити, що

ступаю по такій святій землі... Цікаво, що на Голгофі зберігаються уламки хреста, на якому був розп'ятий Ісус Христос. Цей хрест, виявляється, стояв над могилою Адама. Була багато де... Наприклад, храм "Отче наш" знаходиться в гроті, у підземеллі, а молитва "Отче наш" вирізьблена всіма мовами християн на камінних стелах. Я так зраділа, коли побачила й нашою... Одразу ж війнуло чимось рідним. Але найбільше розхвилювалася біля стіни Плачу. Існує такий звичай: євреї записують своє бажання на малесенькому шматочку паперу і кладуть його в цю стіну, – Господь Бог сам має благословити це бажання. Основне, що треба зрозуміти, так це те, що *Бог є любов*.

– От якби я, то...

– І щоб ти там написала?

– Звісно, знайшлося б.., – і переключилася: – Ніно, а ізраїльтяни теж мають такі труднощі, як і ми? Бідних також багато?

– Знаєш, бідні є, а от жебраків, як у нас, немає. Там ніхто тобі не дозволить бути голодним...

– Як же це?

– У кожному кафе спеціально для бідних готують овочеві та фруктові салати.

Також безплатно для них випікають лаваші, піти. Їж, скільки хочеш! І на ринку всі знають, що товар під прилавком – для бідних. Ти б тільки бачила, які хороші меблі виставляють багатші євреї на вулицю! Для наших людей – це фантастика...

Зустрічалися подруги й тоді, коли Вікторія відвідувала батьків. Своє кафе Ніна назвала “Вікторія”, радіючи, що все готово для відкриття: “Нарешті я, Вітусю, перемогла злидні! Я так довго про це мріяла!”.

Та не минуло й півроку, як Ніна, і вже у цілковитому розпачі, розповідала Вікторії про несподіване нещастя: знайомого, якому давно позичила гроші, по-звірячому побили якісь бандити. Помер він у лікарні, і хоча міліції відомо, хто це зробив, нібито замовне вбивство вирішили “списати” на неї... “Того ж вечора, – плакала Ніна, – він сидів у “Вікторії”, і свідки бачили, як я категорично вимагала у нього повернути борг. Мало того, що пропали чималі гроші, ще й додалося слідство. Тепер я можу втратити все і навіть “Вікторію”.

Вікторію це також прикро вразило. Знаючи, як важко далася подрузі власна справа, пообіцяла попросити Олега поклопотатися за неї. І вже через трохи Ніна

повідомила, що вбивць, слава Богу, знайшли і затримали, проте втрачених грошей уже не повернути. Але настрої у неї був значно кращий – її не тягатимуть ні за що по судах. Вікторія, як могла, заспокоїла Ніну. Знала, що й ці прикрощі не доведуть її до відчаю – вона, як і завжди, боротиметься вперто і до останнього, як справжня жінка. Ніна знову готувалася виїхати на роботу до Ізраїлю.

Світлана ще не знала, що знову непрозвірна бїда постукала у ледве заплїдне-не щастям серце Вікторїї, наче мечем, поранила його вїдчаєм, змусила кровити не один день і не одну нїч. Спочатку у маленького Женї заболїли нїжки, і сам він раптово, як тонка билиночка, всїм своїм крихїтним тїльцем почав повільно схилитися вбїк, а одного злощасного дня його нїжки й зовсїм перестали слухатися. Коли ж з'явилися невеликі синці, а це почали лопали судини, материнське серце і справдї охопив жах. Майже два мїсяцї лїкарї не могли встановити дїагноз, насамкїнець вирїшивши, що в нього – гнїйний остеомїєліт, тобто гнїє кїстка...

Що вїдчувала при тому Вікторїя? *Нїякі сльози через усї втрачені кохання не можуть зрівнятися із розпачем, коли мати хвилюється за життя своєї дитини.*

– Мамо! – телефонувала Вікторїя. – Я не можу взяти себе в руки. Я не переживу, якщо з дитиною трапитьсся найгірше. Ця дитина – моє життя...

То схилиючись над ліжечком, в якому тихенько стогнав син, то нескінченно міряючи ногами лікарняну палату з малим на руках, зовсім не стежачи за хвилинами, що зливалися в одне нестерпне і болюче горе, Вікторія постійно шукала подумки хоч якийсь вихід. Відчайдушно уявляла стіну Плачу, про яку розповідала Ніна, і тисячі разів усім своїм серцем ніби посилая записку: “Господи, врятуй Женю, мого синочка, Господи! Світлий Янголе, поможи моїй дитині!”. Згадавши, що Ніна в Ізраїлі, попросила її по телефону терміново покласти папірець із проханням до Бога, хай навіть написаним не маминою рукою...

Коли ж укотре здали аналіз крові, то розширена форма показала гострий лейкоз. Те, що у Жені – рак крові, просто не вкладалося в голову, і те, що стільки часу згаяно дарма через попередній діагноз, також... Страшна новина, ніби миттєва блискавка, одним ударом вразила вже нібито й спокійне, налагоджене життя, знищивши при тому не лише відчуття щастя, але й далекоглядні мрії.

Медики, як могли, боролися за життя трирічної дитини, застосовуючи всі найсучасніші методи, переливали кров, вводили еритроцитну масу. Вікторія не мог-

ла стриматися й плакала день і ніч просто над малим, незважаючи, що синок найбільше просив її не робити цього. “Мамочко, не плач, не плач, мамо...”, – повторював Женька, на диво мужньо витримуючи всі процедури, які швидше скидалися на жорстокі тортури, аніж лікування.

Той день запам’ятався Вікторії як посланий самим Богом. Йдучи лікарняним коридором, помітила журнал, що вабив яскравою обкладкою з морським пейзажем. Дата – серпень 1991-го – вказувала, що видання було свіже. “Видно, – подумалося, гортаючи сторінки, – хтось просто забув його на підвіконні. Одразу ж привернула увагу велика стаття про лікування дітей від лейкозу на Кубі за західнонімецькою схемою. Хвороба виліковується, гарантували фахівці, у шістдесяти відсотках. Вікторія не вірила своїм очам. Не випускаючи “Україну” з рук, зателефонувала Олегові. Пізніше, аналізуючи останні події, таки пов’язувала їх в одне: стіна Плачу – Куба.

До Київського діагностичного Центру матері та дитини Олег мчав, незважаючи на світлофори. Саме тоді, на щастя, там працювали чотири кубинські спеціалісти, у тому числі й гематолог. Женю обстежили за кілька днів і повідомили, що взяти

його погоджуються, але за умови, що за ліки доведеться платити, бо на Кубі із ними сутужно.

– За гроші, – заспокоїв Вікторію чоловік, – можеш не хвилюватися. Я зроблю все, аби знайти потрібну суму, якою б вона не була. Ми повинні використати цей шанс.

Але це була – тільки половина справи. Найбільшу небезпеку дитині становили пункції, від яких більшість батьків категорично відмовлялася. Але без них, як пояснили кубинські медики, й не варто розпочинати курс лікування. “Не панікувати і не впадати у розпач! – повторювала щоразу Вікторія, коли обстановка вимагала чергового ризику, – у нас немає іншого виходу. Ми повинні це пережити”. Аналіз спинного мозку показав, аби підготувати Женю до поїздки, слід негайно ввести ремісію.

За два з половиною місяця дитині зробили вісім пункцій, в інституті гематології Олег дістав усі необхідні для цього ліки. Там же йому підтвердили, що на Кубі програма надання безкоштовної медичної допомоги українським дітям, на здоров'я яких вплинула катастрофа в Чорнобилі, розпочалася ще рік тому. Хто ж знав?

Дорога до Куби коштувала тисячу доларів. Сума й справді була фантастичною, втім на ліки потребувалося набагато більше... Вікторія знала, що Олег звернувся до одного з найбільших в Україні заводів. У міністерство машинобудування поїхав сам директор і домовився, що за дорогу та ліки підприємство розрахується власною продукцією.

Відвідавши консульство Куби, Олег дізнався, що на острові лікуються діти з різними діагнозами.

– Вам же, – підтвердила через перекладача доктор Іліана, – втрачати не можна жодної хвилини. А те, що вашого сина беруть на лікування, це тільки воля самого Бога.

Збираючись, Вікторія повеселішала, а Женья, уважно слухаючи всі розмови, серйозно заявив: “Я поїду на море, і там мене вилікують”. І тільки хвилинку завагавшись, запитав: “А я скоро буду ходити?” Дитячі очі тепло випромінювали надію.

Із Києва до Гавани вилетіли чартерним рейсом. На борту ТУ-150 – триста чоловік, переважно – діти-сироти і з багатодітних сімей. Хвилювання не полишало серце. Дорогою Вікторія пригадала молитву святого Алоїза до янгола і час від часу, трішки змінивши її, повторювала: “*Милий*

Боже, Янголе-охоронцю мій, який на мене, у святу опіку Твою святим хрещенням відданої, охороняєш, захищаєш, освячуєш і ведеш. Я Тебе, як мого Спасителя, шаную і люблю. Під Твою опіку повністю віддаюся й синочка свого віддаю... І покійно прошу Тебе, щоб мене, хоча й невдячну і проти натхнень Твоїх часом супротивну, не залишав, а щоб мене, яка заблудила, терпляче поправляв і навчав. А якщо впаду, – підтримав, якщо розчаруюсь, – втішив, а коли у небезпеку потраплю, – порятував. І сина мого, милий Боже, Янголе-охоронцю, врятуй від нещастя і нездоров'я, прошу Тебе! Амінь”.

Із цієї миті все набувало іншого змісту – сенс життя зараз знаходився у ньому ж – в самому житті. Все, що починалося відтепер, важило на вагу золота, але у порівнянні з ціною життя дитини, золото не вартувало нічого. Кожна найменша деталь вирішувала дуже багато. Хіба що не відповідала за прямий енергетичний зв'язок із самим Богом, бо про такі важливі речі вже опікувалися спеціально покликані для цього янголи.

“Спочатку всім нам добраче здавило вуха, – занотовувала пізніше у блокнот Вікторія, – а потім стало затишно, як у кімнаті. Ми – у першому салоні, годують за-

печеними курми, навіть пропонують сухе вино і каву. Через чотири години – зупинка в Шеноні, в Ірландії. Увесь аеровокзал у килимах, наче потрапили до царського палацу. Та й саме приміщення вражає своєю красою. А відтак до Гавани – ще 12 годин польоту. Женя, як і більшість дітей, стомився й заснув. Приземлилися 15 листопада о десятій вечора. Майже ніч. Дощ.”

Гаряче повітря війнуло в обличчя, наповнило легені, наче м'якою тканиною огорнуло тіло. Затиснуло у свої невагомі, прозорі обійми й одразу примусило змиритися з новим відчуттям – присутністю іншого континенту. “Автобуси вже чекали, – записувала, пригадуючи, Вікторія, – а коли всі сіли, то забрали документи. Вже на місці зустрів начальник табору для дітей, що постраждали від чорнобильської трагедії. Одразу ж усіх влаштували у госпіталь “Вільям Соляр” у Гавані. Дозволили сходити на море, яке зовсім недалеко, всього – метрів за триста. Наступного дня спеціальним автобусом повезли до курортного містечка Тарара, де розселили по таборах і розподілили по окремих кімнатах. Завели до їдальні, нагодували. Всі кухарі тут, як і лікарі, – кубинські. Яюсь незвично, що кругом ростуть банани, грейпфрути, ананаси. Не кажучи про апельсини.

Табори – це колишні дачі – в основному котеджі на два-три поверхи, яких багато, мабуть, більше як двісті. Це – гарні бетонні будинки з великими вікнами зі ставнями. Поряд – дві лікарні, культурний центр, спортивний майданчик, спеціалізована школа з українською мовою. Кажуть, тут наших дітей улітку – до трьохсот, а взимку вдвічі менше”.

Аби не думати про завтра і не зацікалюватися на основній проблемі, і без того від хвилювання тремтіли руки, я, розповідала у листі додому Вікторія, одразу ж почала дізнаватися, що ж таке Куба. Якщо образно, мені пояснили, що зовнішньо Куба нагадує пальмову савану. Це – королівські пальми і мангові зарості. На вологих рівнинах і низьких схилах із відтінком червоних і червоно-брунатних кольорів проростають тропічні ліси. Кажанів, як у нас горобців – безліч, а з пташок водяться колібрі та дивовижні папуги, від яких Женя просто у захваті. Розповідають, на Кубі завжди тепло, але весною всі дерева фантастично квітнуть, тим і вирізняється ця пора року від інших. Уже бачили, як ростуть кокоси та динні дерева. Наприкінці ж листа Вікторія просила маму розповісти Світлані про Женю і передати їй привіт із Куби. Починалося інше життя.

Скільки разів ми покладаємося саме на невидимі крила надії, уявляємо їх прекрасними й великими або крихітними і непоказними. Тільки на короткий відрізок часу втрачаємо їх із поля зору, розгублюємося, впадаємо у відчай та з останніх сил відшукуємо знову. Бо, *втративши надію, втрачається все...*

Надії... Коли ви потрапляєте у серце, то спонукаєте до хорошого. Чи існують у світі надії інакші? Вони – завжди світлі, осяйні, з приємним ароматом незбагненого майбутнього. Яке воно, не знаємо, але будуємо собі найгарніші повітряні замки, в яких царюємо на високих тронах із золотими коронами, всіяними коштовним камінням. А потім ці дивовижні споруди розлітаються на безліч уламків, які вже ніколи не можна зібрати і склеїти докупи, розчиняються у повітрі, як гіркий дим. Хіба що знову наважитися будувати усе спочатку...

До нового року залишалися лічені дні, коли Світлані стало гірше. Софія одразу ж зателефонувала Олексі і, ледве стримуючись, щоб не розплакатися, розповіла, що сталося. Він порадив негайно ж прой-

ти інтенсивний курс лікування, запропонувавши зараз же забрати її до лікарні, але про це Світлана не хотіла й чути.

Особливо важким і непередбачуваним виявилось тридцять перше грудня. Коли ж Софія піднімала слухавку, аби викликати “швидку”, сестра рішуче протестувала: “Мені не так погано, як було раніше, почекаємо, незручно якось турбувати людей у святкову ніч. Завтра”.

Новий рік сестри зустрічали вдвох, майже не розмовляючи. Софія здогадувалася, про що думає Світлана, їй знову хотілося зануритися з головою під ковдру і ридати, але не могла показати свій відчай, навпаки – намагалася втішати: “Тепер нам буде легше. Ми вже знаємо, які потрібні ліки...”. Світлана мовчала і лише раз нагадала Софії, щоб обов’язково дізналася у Марії Дмитрівни, як там Женька, бо це для неї нині важливіше, ніж її власні проблеми. Софія пообіцяла, але, чесно кажучи, не зовсім зрозуміла для чого й не знала, як це зробити. Думки повертали її в інший бік, і відчуття чогось жахливого не відпускало ні на мить. Зараз у Софіїній душі не лишилося місця нікому, бо тривога за сестру заполонила все до останку. Січневий ранок почався страшно і сумно – Світлану знову чекала реанімація...

Цього разу реанімаційне відділення як ніколи було заповнене тяжкими хворими. Світлана, на перший погляд, виглядала не так вже й погано, але чимось фатальним віяло від її надмірного спокою. Софія зрозуміла, що цей спокій може бути приреченістю, втім не хотіла вірити, що Світлана чекала смерті й уперше в житті не хотіла боротися.

Минуло кілька днів, однак Софія бачила, що безвихідь оточує її все більше й більше. Олекса також був стурбованим і серйозним. Софія боялася розпитувати його про сестру – відчувала, що біда нахилилася над ними, щільно огортаючи чорним своїм простирадлом... “Господи, – благала пошепки, – зроби диво, не забирай у мене моє найдорожче, не залишай мене одну... Прости мені, якщо я в чомусь винна”.

Знала, що слова, які б її заспокоїли, знайти важко, ніякі виправдання теж не допоможуть, нарікати на медицину або хворобу також даремно. *Виходить, що смерть могутніша над усе? Чому стільки мук і страждань потрібно пережити людині перед зустріччю з новим світом, про який знають тільки мертві, а живі ніколи не зрозуміють істини? Невже й*

справді відбувається тільки фізіологічна зміна матерії, а душа неодмінно живе і повертається на землю?

Дивитися на сестру спокійно не було сил, вона згасала просто на очах, але Софія намагалася розповідати своїй Лані про щось хороше, заспокоїти: “Все буде добре, побачиш, все буде добре... Потерпи, я дуже тебе люблю, і всі твої друзі хвилюються, й на роботі...”. Здавалося, сестра вірила, але її очі заперечували все, і в погляді, наповненому безвихіддю і якоюсь білою безоднею, було щось таке, від чого хотілося лише ридати.

Різдвяні свята ще більше додавали жалю. Веселими юрбами збиралися колядники, співали, сміялися. Ходили й по лікарняних палатах. “Щедрий вечір, добрий вечір, добрим людям на здоров'я...”, – розносилося звідусіль. А серце все більше стискав смуток. “Заспівай і ти, Соню, не сумуй. Ми ж із тобою багато говорили про янголів і про життя *там*. Усміхнись”, – просила Світлана, на що замість відповіді із Софіїних очей горохом котилися сльози.

Реанімаційні ліжка були зручніші від звичайних, проте лежати вона не могла – гіпоксія росла досить скоро, а нестача кисню в мозку впливала на весь організм. “Тепер я, наче кінь, – намагалася посміх-

нутися сестра, – і вдень, і вночі стою”. Якось надто швидко її ноги стали схожими на дві напівпрозорі колодки. А зігнати набряки не вдавалося. Тепер медикаменти не давали ніякого ефекту. Змучений організм практично припинив боротися з хворобою, заважала їй набута раніше патологія легень і серця.

Цього разу Олекса намагався уникати будь-яких розмов, як і про те, чим усе це може скінчитися. Але надія у Софії була й вона відчайдушно повторювала викопану десь із глибин мозку фразу: *“Поки ми думаємо про смерть – ми живемо”*. А ще вона випросила відпустку й сиділа поряд із сестрою. До неї звикли, заходити не забороняли. Значно пізніше вона зрозуміла, що всі, крім неї, знали достеменно, що Світлана жити не буде, а ті спільні години були останніми в цьому житті...

На ніч Софію відправляли додому, але вона майже не спала. Це було чимось схожим на катування самої себе, хоча писалося: *“Найчорніший у світі колір – колір ночі. Вголос не потрібно говорити ні про що... Сполохані слова сірими дикими голубами злітають і вже ніколи не повертаються на те ж місце. Витонченість душі розбивається об брутальність світу. Життя – абсурд, а смерть – доказ його*

існування. Господи, дай мені віру в небайдужість Всесвіту, допоможи подолати себе й повірити у справжнє життя, яке наступить і для мене. Відчуття спустошеності не дає спокою. Жахливо, але воно породжує безвихідь. Наскільки великим буде світ у моєму вікні, настільки я буду почуватися людиною. Тільки сьогодні я зрозуміла, що небо вічне, і коли я дихаю, торкаюся не його, а вічності. Безмежність має мільйони кольорів, то чому ж для мене переважає чорний? Невже він непереможний?!”

Іноді вдавалося провалитися у той найчорніший тунель, який ніби чекав іще звечора. Цієї ночі наснився Олекса, він не дивився в очі – ховав їх, а Софія так і не змогла прочитати його думок, хоча він давно про щось знав. І обманював.

– Навіщо мені, лікарю, ваша професійна етика? – зверталася до нього Софія.
– Скажіть мені, що буде?

– А хіба ж не видно, що її немає? – відповідав і поглядав із докором.

– Але чому, чому?! – кричала й ніби прокидалася... Але потім знову йшла тим же темним довжелезним тунелем, ноги вгрузали в болото, чим далі – тим більше...

– Олексо, подайте мені руку, – благала крізь сльози, подайте мені руку, – повто-

рювала до тих пір, поки не розуміла, що говорить вголос. У кімнаті було темно, але Софія виразно бачила сестрине обличчя у чорній рамці. Заплющувала очі і заново бачила тунель і, наче мертво, Світлану із жовтим-жовтим, як віск, обличчям.

– Іди за мною, не плач, – говорила вона, – я знаю, куди потрібно йти... – Софія раділа, що вона поруч, торкалася її руки, а рука ж раптом починала горіти, вогонь перекидався на Софію, вона спалахувала, як смолоскип, і вся й одразу наповнювалася димом...

– Світланонько, де ти? – шепотіла й намагалася прокинутися, аби позбутися цього жахіття, – Ланусю...

А думки зміщувалися, перекидалися із зими на весну. Софія уявляла, що сестра поряд: *“Будь зі мною, цієї хвилини будь зі мною... Твої слова врятовують мене, вони прикрасять цю сіру, вицвілу зиму, нагадають мені, що на землі є весна, що вона засвітиться. А це небо тримається на невидимій гумовій вірвовці, і мої дні, що білим, ледь рожевим цвітом розвіялися над землею, були, але ніколи не повернуться знову, незважаючи на мої молитви. Тільки мить палала доріжка від сонця, яке вже заходило... Де ж те світло, Господи?”* Ставало холодно від малиново-

го вогнища, що залишилося на обрії. І тільки думки, наче хвилі, все бігли й бігли вперед. І не могли зупинитися...

Кожний наступний ранок надходив із усе більшою тривогою. Два холодних січневих тижні приковували до лікарні. Все залишалося по-старому – незмінно. Олексі чомусь не було, однак Софія і не сподівалася його побачити, передчуваючи, що саме має статися, й підсвідомо готувалася до найгіршого.

Цього дня Софії видалося, що якимось надто довго йшла коридором. Коли опинилася в палаті, зрозуміла: все... Сестра лежала занадто рівно і нерухомо, на перший погляд – спала. Тільки напіврозплющені очі дивно блукали, ніби шукали когось, хотіли й не могли про щось повідомити...

– Без пам'яті з обіду, – тихо проговорила медсестра й після паузи додала, – можна забрати її речі, вони їй уже не потрібні...

Годинник і гаманець механічно опинилися в Софіїній руці.

– Надії вже нема? – запитала тільки очима.

– Немає, – відповіли їй.

Повільно присіла на стілець поряд із ліжком й одразу відчула себе маленькою-маленькою, проте намагалася розмовля-

ти з собою, аби виграти час і пересвідчитися, що все це відбувається насправді: “Навіщо заважати їй підніматися вгору? Світлана заспокоїлася, не відчуває болю, *їй там добре*, її душа готується відлетіти назавжди і тільки чекає тої миті, коли її покличе Голос, коли дозволить їй це зробити її небесний янгол”.

Софія тримала руку сестри, ще тепло і лагідну, й ніяк не могла переконати себе запам’ятати оце відчуття назавжди, аби згодом, хоча б у думках, згадувати цю мить. Була впевнена, що їй просто необхідно повірити, що таке відчуття у неї *більше ніколи не з’явиться*, і що час чітко відраховує останні хвилини земного життя. Вона ніби впускала в середину серця тепло сестри, легесенько цілувала найріднішу в світі руку й одночасно щедро поливала її сльозами. В голові мутніло і сприймати все це за дійсність аж ніяк не виходило. І раптом, наче й не від Світлани, а *із самого білого Небесного безмежжя*, Софія почула спокійний і врівноважений голос: “Не плач і ні про що не шкодуй. *Я ще повинна виконати свою божественну місію*”.

– Господи, що це? – крутнулося в голові, а поруч, наче миттєвим променем, війнуло світлом, і легкий вітерець дмух-

нув на волосся, зникаючи безслідно у білосніжно-блискучому морозному повітрі. Старий новий рік несподівано приніс *смерть*. “А на Василя, святого Василя...” – доносилося здалеку й відволікало увагу.

– А, може, її таки покликати? – вголос запитала сама себе, – але ні... Що ж робити?..

“Не плач, Сонечко, – вдруге почула її, Свету, – *я завжди буду з тобою*. Голос передаватиме тобі все, що я думаю”.

– Так, це вона, моя Света, бо “сонечком” мене, крім сестри, не називав ніхто, так, – почала метикувати Софія, – ми будемо спілкуватися через канали духовного зв’язку, про які ми разом говорили раніше... Але ж чому так скоро? Чому саме тепер? А я?!

І якась всесвітня туга все більше й більше здавлювала горло, ніби залізним зашморгом, і не давала дихати... Хотілося луснути, зникнути й чимшвидше кинути-ся їй навздогін: Світлано!.. Я люблю тебе!

Майже щодня Софія приходила на кладовище до Світлани. Її смерть ніби вирвала якийсь великий шмат душі, й відчувалося, як уся її оболонка, розірвана в якійсь одній ланці, вже не була чимось чітко окресленим, повним, а утворений проміжок усотував усередину, тобто в саму душу, ще холодне й різке повітря. *“Нічка чорна душу огорнула, як мале дитя мене гоїдала, щось вона співала, щось казала, але я заснула, я не чула, – думки бігли, плакали й лягали в рядки, – нічка чорна не пішла уранці, а зв’язала руки – аж застигли... Як я зможу випростати пальці? Я – безкровна, я тепер безсила...”*

Подовгу сидючи біля могили, втупившись на замерзлі червоні гвоздики, наче молитву, повторювала знайдену у Реріха цитату: *“...тільки живі квіти еднають прах померлої людини з її душею у небі”*. Зима ж проминала тихо, якимось непомітно, навіть глибокий сніг, якого не було кілька років поспіль, не запам’ятався своєю красою, а лише тим, що його було безмірно багато, і до могили щоразу доводилося самій розчищати доріжку.

Утім повітря поступово повнилося весною, а перше небесне тепло без сестри не викликало захоплення. Сніг на очах чорнів, танув, його біла сяйлива пружність перетворювалася на непривабливу дірчастість, яка згодом і взагалі щезла, як нічого й не було... Цього разу природа нагадувала Софії велику живу істоту, котра, починаючи з народження, повільно і невпинно перетворювалася на стару, зморщену, й раптом пропала зовсім.

І як не намагалася Софія *втішати себе духовним зв'язком із сестрою*, але думки були невблаганними: “От і все... Сама. Як і де тепер жити?! Хіба ж можна все це витримати?” А сльози тепло ковзалися по холодних щоках, наче й жити без них уже було неможливо: *“Нічка чорна свічку запалила, і вона тремтіла над обличчям. Жовтий віск печалився про вічне і ладнав оті, до сонця, крила...”*

Софія і справді стала іншою, точніше – інакшою – вона змарніла. Її неповторне, приваблююче сяйво очей втратило блиск, зблідло, й натомість велика туга застигла і захолола, як сірий лід. Горе, нібито вмійий садист, розривало її серце, тиснуло й навалювалося на плечі, згинаючи до землі. Помітно змінилася хода – начеб Світланин горб помалу перекочував на Софіїну спину...

Аби хоч трохи притамувати біль, позбутися його, читала Біблію. Але все одно було важко. Вкотре переглядаючи Святе Писання, з'являлися вірші, а із Давидових псалмів виливалися власні плачі – це й стало своєрідним рятунком від самої себе: *“Вподобай, мій Боже, врятуй, щоб не згасла – прости, зрозумій і не кидай у пастку. Світильник мій світиться – в темряві ясно, я тільки майбутнім, надіями щасна...”* І хоча зрозуміти одразу Святе Письмо було нелегко, все ж розуміння того, що за цим усім стоїть Бог, втішало.

Однак час збігав швидше, ніж зникали особисті негаразди. Невідома донині *“хвиля суспільної апатії”* у чомусь нагадувала безвихідь, хоча у пресі ця фраза скоро перетворилася на звичайну. Газета ж, у якій працювала Софія, стверджувала, що *не все в Україні погано*. Але чим далі, тим більше люди зневірювалися, а почуття беззахисності й розгубленості переважали над радісним – *від нарешті отриманої і роками омріяної незалежності*. Світлана, так і не відчувши, що це таке, померла в час перемін.

По роботі Софія мусила переключатися на глобальні проблеми, хоча дивитися телевизор не могла – екран викликав у неї стійку та несподівану істерику – сльози,

які плавно переходили у тихе виття... До того ж уперше в житті їй доводилося на собі переконуватися в тому, оскільки це сталося раптово, що й вона сама потрапила до так званих “незахищених верств населення”...

Крик душі дописувачів до газети збігався з її власним. “Чи це не знущання над нами? – запитували люди, – коли і продукти харчування, і все інше одразу ж подорожчало в десятки разів?” Софія мимоволі пригадувала, як щиро допомагав їй, коли не стало сестри, колектив організації “ОРС НОД-3”, аби справитися з похованням. Та й за гроші, назбирані з усіх куточків великої торговельної мережі на пам’ятник Світлані Олексіївні, можна було тоді збудувати сімейний склеп... Однак “згоріли” вони в пожежі колишньої влади, одна оццадкнижка й лишилася їхнім безмовним свідком. Але натомість, невідь звідки, бралися мільйонери та мільярдери...

Читаючи листи, Софія розмірковувала й про те, як недавно їй запропонували викладацьку роботу в інституті з більшою зарплатою, але відмовилася через проблеми з транспортом. Доїжджаючи автобусом, разом із втраченими гудзиками можна було зіпсувати не лише одяг. Відверте хамство внормовувалося у поведінці

невдоволеного народу. Під гамір підземних переходів вирувала торгівля, гриміла музика, співали новоявлені артисти: “*Пенсія жебрацька – демократів ласка*”... Тип мислення пересічної людини просто не відповідав шквалу неочікуваних подій, які, ніби торнадо, неслися країною.

“*Кажуть, – заспокоювала себе Софія, – тим, кого любить Бог, дається у житті багато випробувань, їх потрібно перенести, витримати...*” Але це підбадьорювало ненадовго. Щовечора змушувала себе засинати, бо виділося одне й те саме: нескінченна дорога, позичені гроші... А то – гучний барабанний бій, від різкого звуку якого раптом розламувалася голова. Не розплющуючи очей, прокидалася, знову засинала, і вже серед якоїсь мертвої тиші схилялася одинока суха береза...

І вже зранку, встаючи із важким серцем, ставила на вогонь чайник, гортала сонник і довідувалася, що нічого доброго, окрім поганих звісток, не сниться. Лише – обман і втрати. Та, випиваючи горнятко гарячої кави, наказувала собі хоча б сьогодні спробувати щось змінити у своєму житті, а це означало – думати якимось по-іншому...

Але пам'ять про сестру просто не вміщувалася у межах мозку, думки, здавало-

ся, заповнювали весь обшир, що можна було досягнути, перетиналися, сперечалися й поверталися назад, хоча, як і раніше, були сумними: *“Задихаюся від гіркого диму зникаючих ілюзій, але не відчуваю свободи. Мислі в голові крутяться “чортовим колесом”, але не можу зрозуміти сенс життя. Намагаюся не думати про давно доведені істини, але вони не дають мені спокою. Душевний біль перемагає фізичний. Задихаюся... Відчиняю вікна і двері, втім повітря немає ніде. Одне тільки враження, що ми дихаємо, а насправді... Ніхто не знає, що є насправді. Безмежність нашої свідомості і вічна обмеженість у часі, намагання бачити щастя і неспроможність навіть доторкнутися до нього. Величний, непізнаний Всесвіт і людська душа – єдине ціле, але різниця простору... Внутрішня гармонія, злагода і... зовнішній суцільний розлад, захований у форму. Моя найдорожча, тепер ти думаєш про смерть, але і це означає, що ти живеш!”*

Наче з-під землі зів'ялим паростком виходила на поверхню свідомості й обіцянка за будь-яких обставин зателефонувати Олексі. Але коли це було! Та й зараз Софія вже б не дивилась на нього тими ж очима – як на спасителя. *“Він не врятував сестру, не спас, тобто, він – не Спас –*

не Бог”, – повторювала, коли згадувала про лікаря. Додалося їй гірке переконання, що він *повинен був попередити* про смерть. І тоді б вона діяла по-іншому – нізащо б не втратила Светину квартиру, в яку так і не встигла прописатися після навчання.

Про приватизацію тільки починали говорити, а те, що *житло давалося довічно*, й *ніхто не повинен був повертати його державі*, ховалося під сімома замками. Проблема ж виїзду із квартири залишалася нагальною і хіба що відстрочувалася. Важко було думати про те, що очікує: *“Завтра... А що воно, власне, означає? Мабуть, це обман, це той самий абсурд, який заповнює наше життя. Як позбавитися відчаю? Як примусити себе вважати, що нам добре сьогодні і ми повинні радіти життю, бути щасливими. Страшно уявити, яка гора височить серед світу! Мільйони Сізіфів, маючи свій шмат площі, котять угору свій камінь. І настільки високо, наскільки кожному вистачає сили. А ота крива лінія найвищої відмітки з’єднує нас усіх одним – неможливістю переступити через себе. І щоразу той камінь скочується вниз із однієї точки, визначеної долею. Намагання наблизитися до межжя обертається проти нас стрімким падінням. Так, я знаю, що я смертна, я*

могла б жити так, як підказують спокуса або пристрасті. Так, я знаю... Проте, що я встигну за цей короткий строк, визначений мені? Чого досягну, чим допоможу іншим, коли й сама не відчуваю, що у мене є завтра?”

“Як важливо, – міркувала Софія, сидючи біля вікна, на Світланиному місці, – коли є поруч рідна людина, з якою можеш відверто поділитися думками, поговорити зрештою про дрібниці.” Тепло сестри дивно віяло звідусіль, просто по-янгольському оберігало й зігрівало її, і саме вона, Софія, за логікою речей, повинна була б не губити своє щастя, а бути любимою і за себе, і за сестру...

*Та якби ж то! Думки про смерть не полишали мозок. Сприймаючи її раціонально, вона здавалася катастрофою, але з “погляду душі” смерть – начебто й радісна пригода, адже душа ніби “отримує свою другу половину, якої не вистачало їй для досягнення повноти”. А ще, вичитала в книзі про янголів, що *той, хто відходить, продовжує свій шлях і хоче, аби й живі робили те ж саме. Перебуваючи у печалі, люди уповільнюють процес духовного росту, і померлі рідні страждають від цього.**

“Виявляється, – дивувалася Софія, – ми, живі, у такому разі стаємо проблемою

мертвих: вони не бачать нашої аури, тобто енергетичної оболонки, і не можуть з нами спілкуватися, а власне, й допомагати... Не можна жити в страху і скорботі, адже Бог повинен знати, що ми покладаємося на Нього, а коли ми думаємо і тим паче – говоримо про смерть, вона зв'язує янголам руки...”

Лише тепер, переживаючи втрату рідної людини, Софія згадала про Вікторію. Все, що розповіла Світлана, було записано, хоча продовжувала хвилювати доля малого Женьки. І вона відчувала, що ця історія – настільки реальна, що має бути якесь логічне завершення. На жаль, поговорити з мамою Вікторії так і не змогла, вдома не було нікого, а сусіди підказали, що, можливо, поїхала до дочки.

Як часто ми перекоонуємося, що події у нашому житті відбуваються незалежно від нас, а в природі точно існує певний зв'язок, про який ми можемо тільки здогадуватися. Несподівано на ім'я Світлани прийшла бандероль, однак означене прізвище Софії було невідомим, але, зазирнувши в середину, побачила назву "Щоденник". Пробігла очима – йшлося про лікування дитини на Кубі. Одразу ж зрозуміла, що це писала Вікторія, яка щиро дякувала Світлані за те, що вона стала Женіним янголом-охоронцем. Від несподіванки у Софії затамувало подих, сльози радості, відколи померла сестра, з'явилися на очах. Але вона опанувала себе і почала читати. Щоденник був чималенький, все ж увага акцентувалася на окремих датах...

19 листопада 1991 року. Куба. Гава-на. Госпіталь "Вільям Соляр". Завтра запланована пункція з грудей, енцефалограма, аналізи. Під час обходу доктор Серхіо сказав, що нас ізолюють і будуть починати все лікування спочатку, бо в Союзі "хімії" ввели недостатньо. Спинний мозок

нагадує воду, яку забирають, а на її місце такою ж вагою вводять ліки. Триган – обезболююче. Пропустити жодної пункції не можна.

Сьогодні їздили в Тарару подивитися на море. Говорять, що з початку листопада аж до квітня на Кубі – сухий сезон, хоча вночі бувають сильні зливи. Дощ ми вже бачили, зовсім не такий, як у нас. Республіка розташована на островах Атлантичного океану. Навіть не віриться, що ми так далеко.

Минує тиждень. Гавана, госпіталь, окрема кімната. Ізоляція. Крапельницю поставили о другій дня на цілу добу. У вену – цитозар. Курс лікування триватиме з 25 листопада до 31 грудня. Доктор Серхіо кілька разів по року бував у Києві, українську розуміє, запитує: “Ком е стаз, як справи, Женю? Б’єнь хорошо!”

27 листопада – 2-а пункція. У Женьки – страшна блювота. Вже тиждень сидимо в ізоляторі, малий грається змійкою. Я малюю, але тільки для нього. Сподобалися янголята. Казки також читаємо щовечора, але сон поганий. У кожній палаті – кольоровий телевізор.

Перше грудня. В Україні – референдум. Уколи цитозару зараз роблять через 12 годин. Пігулки. Женька їсть мало, просить

моркви та яблук, але дають рис, горох, вермішель і яйця. Банан і ананас спробував уперше – сподобалося.

6 грудня бачили по телевізору, як Президент Кравчук приймав присягу на вірність Україні. Жені подарували дві повітряних кульки, він був просто щасливий, грався з ними до вечора. Я знову малювала на білому папері янголят, а син ножицями їх вирізав. Доктору Серхію ми купили велику вазу – дуже дякував.

9 грудня почали 3-й курс цитозару. У Жені – блювота, нічого не їсть. Знизилися лейкоцити, тромбоцити, на ручках і голівці знову з'явилися синячки. Гемоглобін – 92. Синочок важить 16 кг, а я – 48. У госпіталь приїхали росіяни, вони тут будують атомну станцію. Всім дали по презенту. Були й з України. Женя говорить, що його спинка кусається. Це добре, заживає. Далі – три дні відпочинку від цитозару. Але доктор Серхію попередив, що поводитися потрібно дуже обережно: не стрибати, не бігати, щоб не вдаритися й випадково не занести інфекцію. У коридор також виходити не можна.

15 грудня – місяць, як ми на Кубі. У Тарарі, в таборі, були лише чотири доби, а то весь час у госпіталі. Купити нічого не можу, бо не міняють гроші. Сумуємо за

домом, рідними. Женя часто нервує, все йому не так. Заспокоюється лише тоді, коли вирізає янголят. Його вже й самого тут почали називати янголятком. Карантин триває місяць.

21 грудня вночі помер хлопчик. Місяць тому йому зробили операцію. Ми здаємо аналізи. Почали колоти цитозар і будуть знову вливати кров. Спав погано, боліли ніжки. Після переливання крові – пронос. Олю із Смоленська відправили додому, другий зрив. Обмінялися адресами. Молю Бога, щоб Женя витримав усе... Перед ним не плачу. Прошу Бога за його здоров'я. З їжею погано – майже нічого не їсть, риби не хоче, просить ковбаси. Продали 10 кусків мила і весь одеколон. 25-го починається 4-й курс цитозару. День народження у мами. Як вона там? Чекаємо лист. Набридла ізоляція, просто немає сил...

Вночі *1 січня зустріли 1992 рік*. Відпочивати у Тарарі будемо до 7 січня. Їздили на екскурсію в Гавану – гарне місто. В основному – великі американські будови. Люди привітні і життєрадісні. Відчувається якась особлива внутрішня свобода, у нас такого немає.

10 січня. Народ збирається додому. Познайомилася з росіянами, передала додому лист. Думала передати посилку, але

літаки йдуть на Москву. Ніхто не хоче брати. Спробую пізніше. Дуже сумуємо за Україною, рідними. Всі перед очима – плакати хочеться, але малюю море, природу, людей. Можливо, вдасться все це привезти в Київ. Малий від мене не відходить, “помагає” – весь у фарбі... Телефонував Олег, уже п’ятий раз.

14 січня. Зранку Женя став плакати. Цілий день був нібито сам не свій, а ввечері сильно піднялася температура і не спадала до другої ночі. Я дуже хвилювалася, проте, здається, все обійшлося.

24 січня – мелограма. Женя знову сильно плакав, говорив, що більше не хоче. Я була поруч, тримала його за ручки і відчувала, як здригалося його худеньке тіло, як повільно голка входить у кістку дитини. Його біль передавався й мені, наче встромлювали ніж у серце. Як він тільки це витримує?!

28 січня робили аналізи, а за тим – пункція із спини з введенням. Три пляшечки по 600 грамів метотрексату капали 2 доби. Першу добу Женя 4 рази блював. Ввели снодійне і лейковорін. Ми з Вірою, також з України, лежимо в одній палаті, не спимо. У неї – чотирирічна донечка з таким же діагнозом. Женя грається з Вітою, коли немає процедур. Зараз

вони удвох вирізають паперових янголів. Ми навіть зробили “виставку” – приклеїли їх усіх у коридорі на панелі. Виглядає прекрасно!

11 лютого зробили пункцію з грудей, а *17-го* – пункцію із введенням. Коли підключили крапельницю, Женя знову дуже плакав. Кололи три рази, я їх ледве не вигнала, посварилися. Ввели 4 пляшечки по 500 грамів метотрексату. Блювота, часто мочиться. Вранці заклеїли ручку, причепили “метелик”, перед останньою пляшкою глюкози не переколювали, сказали, що достатньо. Ручка трохи підпухла. Напруження з ліками триває. Попрошу Олега, щоб допоміг дістати. Інакше все попереднє не мало сенсу. А до кінця – ще 4 місяці.

19 лютого – приїхали в Тарару. Температура до 30 градусів. Хочеться спати. Сьогодні – літак з Києва. Може, нарешті будуть листи. Женя хоче додому, знову болять ніжки. Лікарі пояснюють, що така реакція можлива. Увечері отримали 5 листів одразу: від Олега і від мами, перечитували цілий вечір і наступний ранок. І радію, і плачу.

22 лютого. Зранку було нормально, але на серці – трохи неспокійно. Раптом о першій годині дня Женя знепритомнів, усе його маленьке тільки взяв корч. Дитина

опинилася в комі. Лікарі одразу підключили систему і штучне дихання. Я – просто шокована, опустила на коліна і почала молитися. Понад усе я вірила, що допомога буде. “Врятуй його, Господи”, – просила і повторювала ці слова сотні разів. І тільки вночі, несподівано для себе, почула відповідь: “Його вже врятовано”. Проте лікарі тільки розводили руками і дивилися на мене з явним співчуттям. Так продовжувалося до ранку.

23 лютого. Тільки о десятій ранку дізналася, що у Жені з’явилася надія на життя, і що його стан – іще важкий, але вже стабільний. Доктор Алехандро пояснив, що організм дитини перенасичений “хімією” і, на жаль, трапляються летальні випадки.

Наступних три дні від Жені не відходили. Системи. Уколи. Я також сиділа біля нього. Потім мені сказали, що курс лікування все одно переривати не можна, він і надалі триватиме за тою ж схемою. А що залишається робити?!

27 лютого. Женьці стало краще. Цілий день розповідав усім про свого янгола-спасителя: “Коли я міцно спав, то мене за ручку тримав добрий янгол. Але коли янгол відпустив мої пальчики і сказав: “Будь здоровий!”, я побачив у нього на крилах

кров”. Тоді, пригадував Женя, він не побоявся запитати в янгола, чи болить у нього спинка так само, як і в нього, маленького хлопчика. І янгол, погладивши його по голівці, відповів, що болить, але скоро загоїться, і все буде добре.

Але, видно, синачкові не хотілося відпускати янгола, бо так близько, пояснював він, ще ніколи-ніколи не бачив таких великих і що розмовляють, а тільки маленьких і паперових... І тоді знову, збиваючись розповідав Женя, він поцікавився у янгола, чи не кололи йому спинку такими ж гострими голками боляче-боляче... І янгол зізнався, що і йому також багато разів кололи спинку, але тепер він став здоровим і у нього ніколи не виросте новий горб...

І малий Женя замислився, і йому пригадалася казка про коника-горбунка, про якого вдома розповідав тато Олег, і він, голосно заплакавши, прокинувся...

Вікторія і не відала, що якраз 14 січня, коли у Жені різко піднялася температура і йому стало погано, на іншому континенті – в Україні – свої останні хвилини на Землі доживала ще з дитинства знайома їй Світлана Олексіївна. І саме в ту мить її пресвітла душа, подолавши всі бар’єри, точно знала, що через сорок днів

опиниться поряд із Женею, якого необхідно було рятувати від смерті. І про це їй повідомив небесний Голос.

І знову ж Світлана, вже вдруге, але значно об'ємніше, побачила той осяйний світ, сповнений чарівним співом трильйонів прекрасних янголів. Здавалося, їх було значно більше, ніж краплинок дощу або роси на травах під час сходу сонця. Це був інший – безкінечний і неповторний світ. Дивний, наче сон, і чарівний, ніби мрія. І він поступово, з кожною новою хвилиною, ставав її життям – вічним і незмінним блаженством... А 23 січня їй запам'ятається назавжди, адже з цієї дати вона стала янголом-охоронцем маленької дитини.

3 березня. Вже кілька днів підряд Женя обіцяє мені й лікарю Алехандро, що більше не буде плакати, коли йому колотимуть спинку. Тепер він постійно згадує живого янгола і запитує, коли він знову його побачить... А потім просить, щоб я його малювала, але того, який був із ним уві сні. Я багато міркувала про це і знаю, хто став його янголом-охоронцем. Це – Світлана.

29 березня. Ми всі, хто з наших іще тут залишився, святкували два роки, як перші діти з України приїхали на лікування. Проте надвечір хороший настрій про-

пав. Раптово, під час операції, помер Діма, а дівчинці з Ленінграда не вдалося пункція. Тут щодня, на жаль, життя починаєш, ніби спочатку. А кожна доба здається вічністю...

Стримуватися Софія уже не могла і почала плакати. Щоденник Вікторії вразив її душу стражданнями, які доводиться терпіти навіть маленькій дитині у боротьбі за життя... “Господи, – наче видихнула Софія, – я не запитую, чому все так, не запитую, за що, тому що, кажуть, так не можна запитувати. – Скажи мені, хіба ж це все нормально?” І, ніби відповідаючи сама собі, згадала Світланіні слова про те, що янголи прислуховуються до наших розмов. І якщо янголу подобаються наші молитви до Бога, вони все зроблять для того, аби горе минало якнайшвидше. “Янголи завжди діють і є службовими духами Бога, – пояснювала сестра ще будучи в лікарні. Головне – не треба боятися бути з Богом ближче, довіряти Йому, сподіватися на Нього”. “29 березня у Світлани – день народження, – подумалося Софії, – який вона вперше відзначала на Небі...” І, зібравшись із духом, почала читати далі...

З квітня – пункція з грудей, мелограма, слъози. Але будемо два тижні відпо-

чивати на морі. Олег повідомив, що завод допоможе, у відрядження на Кубу направили людину з ліками. А я зможу передати додому картини.

28 квітня сказали, що тут іще треба пройти хоча б 4 підтримки, а в Києві – 2-3. Говорять, що зараз і в Україні є хороші лікарі, які стажувалися у Німеччині. Прошу Женю хоч щось з'їсти, а він відповідає: “Якщо ти так просиш, то давай!”. Говорить буквально все, навіть повторює кубинські слова. І розуміє, наче дорослий. Часом замислиться і запитує, чи вже не болить у янгола спинка. Кажу, що вже не болить, аби він не хвилювався.

Дев'ятого травня Жені виповнилося чотири роки. Ми всі його привітали. Їсть булку із сирію цибулею. Отримали дві посилки. Основне – сало, картопля, цукерки. Цілий день дзвонили, але зв'язок поганий. Дуже скучаємо за рідними. Купила прикраси з черепахи, косметику – тут дешево. Піднімаю собі настрій, але все одно думаю: “Чому на наші голови звалилася така біда?” Хоча потім одразу ж себе переконую, що ми – найщасливіші в світі – Женя живе!

9 червня – знову госпіталь. Пункція. Система. Катетер, блювота. Розмовляла з доктором Серхіо і доктором Маріо про

подальше лікування, підтримку розпишуть по тижнях. Здали аналізи. Три дні відпочинку від хімії, а потім уколи цитозару. За тиждень – знову пункція із введенням.

14 червня. Всю інтенсивну “хімію” на решті завершено. Спекота. Цілий день працює кондиціонер. Набридла ізоляція. Чекаємо результатів аналізів.

7 вересня – остання – *двадцять восьма* – пункція із введенням. Тепер – тільки пігулки – по 6 штук преднізолону. І хоча розумію, що лікування на цьому не завершується, але страшно хочеться додому, а до *11 вересня* – ще чотири дні. Нам уже повідомили, що летітимемо у літаку, вщент завантаженому ліками. Залишилося тільки 35 чоловік.

За 10 місяців на Кубі Женька підріс на 12 сантиметрів. Від “хімії” облісів повністю, але веселий і життєрадісний! Я багато зрозуміла за цей час. Головне, *що щастя – це не тільки миттєвості надзвичайного душевного піднесення або задоволення. Щастя – це відчуття того, що поруч із тобою люди – безмежно рідні тобі істоти, без яких ти не мислиш і не уявляєш свого життя. Вони плачуть і радіють, як і ти сама, вони просто дихають з тобою одним повітрям...* Я дякую долі за любов.

І знову тепло світилася осінь. Густо диміли вогнища і дим піднімався високо-високо в неосяжне небо. На диво лагідний вітер ніби ластився до землі своїми ніжними, прозорими крилами, заглядав в очі, здавалося б, кожної і вже навіть зрілої, але прекрасної квітки, обіймав її за темно-зелене міцне стебло, ніби шушукуючись чи радячись про щось невідоме і таке, що непідвладне зрозуміти людині...

Софія, звично діставшись до Светиної могили, присіла на лавочку й одразу ж розповіла їй про Женьку, слово в слово читаючи “Щоденник” Вікторії. Вона була впевнена, що сестра чує її і радіє за хлопчика. “А ще, – додала Софія, – Вікторія мріє народити від Олега сина і дати йому ім’я – Світлан...”

Іти додому не хотілося. Кладовище вже давно не викликало в ній негативних емоцій, навпаки, приваблювало своєю загадковістю й якимось вселенським спокоєм. Але наближався вечір, наполегливо нагадуючи про дім. Повернувшись від Світлани, Софія вирішила продовжити розмо-

ву, і понад усе їй хотілося поговорити із сестрою *про жіноче щастя*.

...Жінка. Чи справді це така “загадкова субстанція”, як стверджують філософи? Чи просто за природою своєю, будучи Адамовою половиною, покликана бути прирослою частиною чоловіка? Та й навіть не залежність від чоловіка, а більше таки – від суспільства, зробила її такою, якою вона є нині, – засмиканою, заклопотаною, незадоволеною, одне слово, – *не зовсім щасливою*. Відокремити біологічну й суспільну природу людини практично неможливо, їхнє взаємне перетинання міцно утворює єдину й непорушну основу... А як *там* Світлана? Таке відчуття, що душа її зовсім поруч.

Опинившись у зовсім іншому світі, Світлана розуміла, що її зв'язок із сестрою *не втрачений*, і, як вона сама й сподівалася, *все, що відбувалося із Софією, було їй відомим і навіть наперед передбачуваним*. Своєму новому становищу вона дивувалася щиро, бо щось дозволяло їй на якомусь вищому рівні не розлучатися із сестрою і спостерігати за нею Згори. Знала, що у критичну мить завжди зможе заступитися за неї або підказати їй, як діяти.

Час нібито зупинився і вже не спливав невловимо, як це було на Землі. Для самої себе Світлана визначила, що навкруги був саме той омріяний Рай, описати який вголос і тим більше – для когось – було неможливо. Слова чомусь перетиналися у дивному єднанні, губилися у надзвичайному світлі, звучали якоюсь чарівною мелодією, виповісти яку ніколи б не вистачило фантазії. Порівнюючи зі словами, якими володіє людина на Землі, мова раю, без якого сумніву, містить у собі певний божественний код. Як оволодіти ним, вона не знала, хоча й сподівалася, що з часом їй вдасться хоч щось зрозуміти... Вірила, що досвід її попереднього життя дозволить наблизитися до *це* Вищого світу.

Софії ж часом здавалося, що це – не її власні думки, а нав'язні її героїнею, бо відокремитися від неї, відколи почала писати, було складно, хоча, як переконалася, так мислить чимало людей.

На жаль, в основу існування чоловіка і жінки закладено підсвідоме змагання – як вічна боротьба протилежностей. А найгірший представник чоловічої статі має себе, якщо не за півбога, то за його двійника – точно, бо знає, що він є він. І чи не правий Пулен, говорячи, що “укладачі законів, будучи чоловіками, складали їх на

користь своєї статі, а юристи згодом перетворили ці закони в основоположні принципи”? Правий. Зрозуміти і пояснити стосунки між чоловіком і жінкою неможливо.

Та й чи може чоловік свідомо цінувати жінку за її розум, чи здатний і справді покохати тільки за її м'який характер або душевність? Хіба ж не доведено, що слово “любов”, як *найбільший скарб*, чомусь законно належить жінкам, а сильна половина людства воліє не втручатися і прагнути інших багатств. Навіть у шлюбі чоловіки діють лише на користь собі. І навіть тоді, коли щось дають жінці, то, певно, перед тим довго обмірковують, яка вигода чекає на них самих.

Та коли раптом, серед загальної чоловічої маси, жінці нарешті вловлюється яскравий і самобутній – вся її душевна енергетика, незалежно від його, мимоволі спрямовується й фокусується на ньому. Певно, це і є любов, хоча таке почуття не можна назвати істинним, бо коли немає самопожертви, але є піднесення, натхнення, яке дозволяє людині стати інакшою, то це – лише пристрасть...

Світлана слухала, про що думала Софія, але звідти, Згори, ці міркування здавалися їй надто простими і примітивни-

ми. Вона прекрасно розуміла, що, маючи такий настрій і такий вік, як Софія, вона і сама ні до чого б ліпшого не додумалася. Залишивши сестру одну, несподівано навіть для самої себе, вона не змогла підготувати її до нового життя. Не встигла пояснити того, що зрозуміла в останні хвилини. А як багато знань дається людині напередодні смерті! І як чітко в уяві постає завжди утаємничене значення щастя. Світлана спробувала трохи голосніше покликати Софію, аби розповісти їй, що вона зрозуміла, але голосу свого так і не почула, а по реакції сестри побачила, що та її не помічає. Але їй так хотілося, аби сестра була щасливою...

Софія ж продовжувала мислити по-своєму, хоча відчувала, що не можна роздмухувати свої нещастя до безкінечності і зосереджуватися на дрібницях, бо вони травмують і виснажують немилосердно.

Сповідуючи терпіння задля терпіння, жінки вдовольняються тим, що є, втім омріюють у думках те, чого немає, тобто живуть в ілюзорному світі. Хоча, якщо довіряти філософам, то секрет нещастя полягає в тому, що є вільний час на роздуми про щастя. І драма полягає в тому, ніби знову пояснювала сама собі, що шлюб

споконвіку сприймається чоловіками та жінками по-різному. Більшість чоловіків намагається перекласти на супутницю життя всі хатні обов'язки, а натомість не дають нічого, навіть очікуваних почуттів.

При вступі до шлюбу саме дружині доводиться повністю змінювати спосіб життя, що майже завжди стає справжнім потрясінням і шоком. Софія пригадувала, як вразив її Бернард Шоу, написавши, що *“Обманувшись у гаданій вищості представника “сильної” статі, перейшовши від ролі обожнюваної нареченої, якої домагаються, якій готові служити й підкорятися, до невдячної ролі домогосподарки і няньки, – жінка стає іншою”*.

Не бачачи виходу, продовжувала його думку Софія, жінкам навіть стає зручно зображувати з себе мучениць, ставати міфічними жертвами, аби знову ж таки на певний проміжок часу відчути гармонію зі світом – тобто зі своїм коханням. За нього вона *“ладна віддати навіть свободу, забуваючи просту істину: жінка кохана рівно настільки, наскільки вона вільна”*.

Отже жінкам, які й без того обманюють себе сподіваннями, не завадило б знати чітке чоловіче правило: *“Жінка повинна зміцнити його (чоловіка) становище в*

світі, але не обмежувати його свободи, забезпечувати розмірений плин щоденного життя, але не набридати йому, бути постійно поруч із ним, але не докучати. Він хоче мати жінку в своєму цілковитому розпорядженні, але не належати їй, жити в родині, але почуватися окремішно. Отже, коли чоловік вступає в шлюб, він починає обдурювати жінку”.

“А чим, власне, я вирізняюся серед інших? – запитувала себе Софія. – І я також сотворила в уяві його таким, з яким у душі мені було затишно, бо людина не повинна залежати від неприємних відчуттів. І якби мене тепер запитали, що робити, коли щось не так, то спершу б я порадила не давати приводу для роздумів про свою вторинність... Її не існує. Адже кожна жінка може і повинна довести, що лише вона має своє неповторне значення у цьому світі”.

Усі, хто пов'язував її із сестрою, залишилися у минулому. І навіть уже не бентежило те, що життя досить безцеремонно змусило її раптово подорослішати. Зустрівшись з Вікторією, вирішили, що варто Софії пристати на пропозицію Олега і попрацювати за кордоном. Влаштуватися за контрактом у престижному універ-

ситеті – означало йти далі й, можливо, тим незвіданим, але заздалегідь передбаченим шляхом янгола...

“Зазвичай, – записувала вона, увімкнувши світло, – ми любимо того, кого ідеалізуючи створюємо в душі, а якщо починаємо згадувати про себе, тобто любити себе, зникає самотність. Це, мабуть, і є влада над собою. І тільки натхнення дає відчуття свободи й повноти щастя. І найбільший оптимізм життя, певно, повинен полягати в тому, що ми, народжені колись і тепер, є живими і маємо реальну можливість зустрітися у новому Вищому світі”.

ЕПІЛОГ

"Якими б рецептами *щастя* не доводилося нам користуватися, – думала Світлана, – все одно *воно* у кожного – своє. Якби всі люди мали здатність зрозуміти його найпростіші умови, то й справді відчували б себе щасливими. Але так не буває. І тому ми – всі різні. *А найвище, мабуть, щастя – це те, що ми маємо можливість проживати земне життя, знаючи, що для кожного існує великий і загадковий світ.* І справедливо те, що і цей, і той світ любить нас, як і все, що створено у Всесвіті, від найменшої краплинки до величезного океану...

Кожна людина сама обирає для себе щастя і щаслива настільки, наскільки їй це вдається. Так, це правда, що тисячі разів ми сперечаємося зі своїм розумом, доводячи йому, що він неспроможний зробити нас щасливими. А у відповідь він наводить нам тисячі аргументів, що ми самі у тому винні. Мабуть, і надалі в кожному з нас буде двоє, душа і розум, з'ясовувати, хто правий, але разом із тим щастя чергуватиметься з печаллю, як світло із темрявою, як день із ніччю...

І ще я зрозуміла, що ніхто й ніколи не може зробити щасливим іншого, окрім

себе самого. І те, що ми сподіваємося, виконуючи свої бажання, бути щасливішими, теж – дарма. Лише ціль життя торує нам дорогу до щастя, і чим вона вища, чим більш недосяжна, тим щасливіша людина. Так, певно, задумано Вгорі, аби люди не були безцільними, а послідовно і покійно виконували кожний свою місію.

Згори Світлана бачила, що дорога до раю веде через життя. Все це виглядало, як велике поле битви. На ньому рівними рядами лежали прожиті людиною роки: одні – довгі, сповнені печалі, інші – короткі, бо минули в щасті. Всі вони нагадували великий мегаполіс – а кожний рік символізував певне поняття, до чого у той час прагнула у житті людина. Усі роки, що належали одній людині, були для неї рідними, ніби діти, і невід’ємними, як частинки одного духу. За бажанням, можна було розібрати окремо будь-який період часу на рік, місяць, тиждень, день і навіть хвилину. Кожний його проміжок нагадував про себе якоюсь подією, все це перетворювалося на живий і рухливий калейдоскоп, скельця якого були зафарбовані також залежно від подій – сумних чи веселих, значних або не вартих уваги. Хвилини, що були витрачені марно, копіювалися у сі-

рий колір, а ті, що несли в собі якийсь позитивний зміст, – світилися кольорами райдуги...

Кожна людина могла включити, ніби комп'ютер, власний екран і порівняти своє життя з іншими. А на потужному моніторі побачити й потаємну інформацію, про яку на Землі воіляла б не згадувати. Проте приховати щось *тут* уже неможливо. І це давався лише початок знань, про які варто було лише здогадуватися. Електронна довідка за лічені секунди видавала будь-які дані.

Та основним для Світлани було те, що *Згори* вона могла спостерігати за дорогими їй людьми, охороняти їх і, за потребою, просто допомагати. Вона знала, що Женька зростатиме доброю, розумною, а основне – здоровою дитиною. А Олег незабаром відкриє у Києві сучасний реабілітаційний центр, де лікуватимуться діти з усієї України. Це все нібито зігрівало її упокорену душу і не відокремлювало, у першу чергу, від Софії, доля якої також складалася непогано. “*Господи, – щиро молилася вона за меншу сестру, – збережи її душу чистою і світлою, розвій її сумніви і поведи за собою. Амінь*”.

Весна 1991, літо 2000, осінь 2007 року.

ВІД АВТОРА

Мене виховувала старша сестра Гришай Світлана Олексіївна. За моїми підрахунками, мамі виповнилося 22, коли народилася Света, і було це 29 березня 1940 року. В Україні вони опинилися, втікаючи від фашистів аж з-під Могильова. Подобиць не знаю.

Калікою Свету безперечно зробила війна, якраз між роковим 1941-м і обнадієним 1943-м. Тоді, у дворічному віці, дитина впала зі старої табуретки, яку перекинула на землю хазяйська свиня. І куди ж було йти із такою бідою? Війна... Навіть страшно уявити мою маму, шестилітнього братика Олексійка і дворічну скалічену Світланку.

Я народилася вже в Здолбунові через багато років. А коли зрозуміла, що старша сестра не така, як усі, запитати у неї, чому так сталося, не наважилася. Про це розповіла бабця Анна Глібовна (1900-1975), а мама Євдокія Олександрівна, будучи сердечницею, померла в 49 років, коли мені виповнилося дванадцять. Утім – 22 червня рівно о п'ятій годині ранку, коли, власне, й почалася війна, тільки 26 років потому...

Уже зараз, аналізуючи події, я помітила певний, але фатальний збіг обставин: саме у тому ж 1942-му десь на Сибірських рудниках нагло вбили 44-річного маминого батька

Олександра, арештованого у липні 1938-го. Вперше тримаючи у своїх руках довідку з військового трибуналу Московського воєнного округу (від 9 жовтня 1956 року), що збереглася у документах, я здивувалася, що ніхто й ніколи про це не говорив.

Основне ж – на пожовклому папері значиться, що “Постановление тройки УНКВД Смоленской области от 28 сентября 1938 года в отношении Тяпкова А. К. отменено и дело о нем прекращено за отсутствием состава преступления”. Хоча у свідощті про смерть зазначено, що він помер 5 травня 1942 року через порок серця. Отже, тільки через довгих 18 років, із діда було знято клеймо “ворога народу”. Тоді ж, у 1956-му, Світлані було шістнадцять, а мені – два!

Як на мене, то цифри повторюються. Що б це значило? Померла сестра на свято св. Василя – 14 січня 1991 року, а брат – у 1999-му. Другий дід Василь Желваков згаснув, коли я мала йти до першого класу. Мабуть, і ці події пов'язані між собою, адже випадковостей не буває.

ПРО АВТОРА

Анна Андріївна Войнарович (Гришай) народилася в м. Здолбунів Рівненської області. Закінчила Здолбунівську СШ № 5, РПТКУ, філологічний факультет Рівненського педагогічного інституту.

Працювала кондитером, піонервожатою, редактором радіомовлення заводу “Рівнесільмаш”, газет “Голос Волині”, “Слово і час”. Нині – в газеті “Вісті Рівненщини”.

Член Національної спілки письменників України. Автор поетичних книг для дітей і дорослих: “Едемський сад” (1992), “Жили-були ліньки” (1993), “Світло для тебе” (1995), “Мишенята” (1999), “Осіння кава” (2000), “Воскресіння” (2004), “Небесная бесіда” (2004), “Абетка” (2007). Лауреат обласної літературної премії імені Валер’яна Поліщука.

“Шляхами янголів” – перший прозовий твір автора.

Літературно-художнє видання
Анна Андріївна Войнарович

ШЛЯХАМИ ЯНГОЛІВ

Роман

Редактор

Лідія Рибенко

Художнє оформлення

(обкладка)

Віктор Кононенко

Коректор

Ольга Дем'янчук

Комп'ютерний набір

Любов Пастушенко

Верстка

Тетяна Дятлик

Підписано до друку 14.05.2008 р.
Формат 76x100/32. Папір офсетний. Друк офсет.
Гарнітура "Bookman Old Style".
Ум. друк. арк. 6,3. Обл.-вид. арк. 7,2.
Наклад 500 прим. Зам. № 20

ІПП ДМ с. Корнин, вул. Центральна, 58;
тел. (0362) 20-57-37
Свідоцтво РВ № 11 від 12.06.2002 р.